

ARTYKUŁY

KLIO. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym

PL ISSN 1643-8191, t. 20 (1) 2012, s. 3–44

Karol Kłodziński

(Toruń)

*Prefekci pretorianów cesarza Kommodusa**

W okresie wczesnego Cesarstwa Rzymskiego sprawowanie godności prefekta gwardii pretoriańskiej (dalej: PPO) przez dwóch ekwitów stanowiło zasadę sformułowaną przez Oktawiana Augusta w 2 r. p.n.e.¹ Prefektura gwardii pretoriańskiej w epoce pryncypatu była najwyższą godnością w ekwickim *cursus honorum*². Nie bez znaczenia jest też fakt, że w tym okresie również senatorowie zostawali PPO³.

---

* Niniejszy artykuł jest częścią obronionej w czerwcu 2009 roku pracy licencjackiej o tak samo brzmiącym tytule. Promotorowi pracy, Panu dr. hab. Szymonowi Olszańcowi dziękuję za wszelkie uwagi i sugestie, jednocześnie podkreślam, że autor pracy ponosi wyłączną odpowiedzialność za jej treść.

¹ Cass. Dio, 55, 10, 10; Mommsen 1877, 831; Passerini 1939, 217; De Laet 1943, 73–95; Durry 1954, 1620; Syme 1980, 64; Brunt 1983, 59; Watson 1985, 16; Dąbrowa 1990, 364; Le Bohec 1994, 21; Southern 2007, 116. Na temat okoliczności powołania *praefecti praetorio* w 2 roku przed narodzeniem Chrystusa zob. Syme 1939, 357, przypis 3; Ensslin 1954, 2392; Syme 1980, 64; Campbell 1984, 116–117. Pojawiające się w niniejszej pracy daty, jeśli nie zaznaczono, że jest inaczej, odnoszą się do czasów po narodzeniu Chrystusa.

² Alföldy 2003, 171. W latach 70–235 dla czternastu prefektów Egiptu prefektura gwardii pretoriańskiej stanowiła najwyższy szczebel w ekwickim *cursus honorum*. Przed rokiem 70 tylko dla czterech PPO prefektura Egiptu stanowiła najwyższe stanowisko, Brunt 1975, 124; Demougin 1988, 733.

³ Ensslin 1954, 2398; Absil 1997, 31–32. W I wieku dwaj senatorowie byli PPO. Za Wespazjana w latach 70–71 senator Marcus Arrecinus Clemens był PPO, Borghesi, Cuq 1897, 23–24; Passerini 1939, 288; Ensslin 1954, 2398, 2423; PIR² A 1072; Crook 1955, 151, nr 31; Absil 1997, 32, 149–150. Natomiast w latach 71–79 prefektem pretorianów był syn Wespazjana

W zakres podstawowych kompetencji PPO wchodziło sprawowanie dowództwa nad gwardią pretoriańską i oddziałami wojskowymi podczas obecności cesarza na polu walki oraz osobista ochrona cesarza⁴. Prefekt pretorianów był osobistym obrońcą cesarza jako *sacri lateris custos* (Martialis, 6, 76, 1). W II wieku PPO otrzymał uprawnienia sędownicze. Stał się pierwszą instancją w procesach toczonych w Italii, a w sprawach dotyczących prowincji jako *vice sacra* stanowił instancję apelacyjną⁵. Yann Le Bohec trafnie określił, że prefekt gwardii pretoriańskiej sprawował jednocześnie funkcję pierwszego ministra i ministra wojny⁶. O ogromnym znaczeniu *praefecti praetorio* świadczy również fakt, że ich roczne wynagrodzenie, wynoszące w połowie II wieku jeden milion sestercji było najwyższym w całej cesarskiej administracji⁷.

Z epoki pryncypatu znamy stu jeden PPO i stu dwudziestu trzech *praefecti Aegypti*, ale tylko trzydziestu ośmiu *praefecti vigilum* i trzydziestu dwóch *praefecti annonae*⁸. Z tego też wynika, że znamy około trzy czwarte najwyższych urzędników rangi ekwickiej okresu pryncypatu (*praefecti praetorio* 70%, *praefecti Aegypti* 78%), co świadczy o ogromnym znaczeniu i wysokiej reprezentatywności badanej grupy⁹.

Alfredo Passerini wyliczył dwudziestu sześciu PPO za panowania cesarza z dynastii Antoninów¹⁰. Według jego badań na panowanie Kommo-

---

– Tytus, Borghesi, Cuq 1897, 25; Passerini 1939, 288; Ensslin 1954, 2423; PIR² F 398; Crook 1955, 165, nr 153; Absil 1997, 32, 151–153. W III wieku niektórzy PPO byli senatorami, lecz żaden z nich nie był senatorem z urodzenia, Arnheim 1971, 78.

⁴ Na temat kompetencji prefektów pretorianów, Karlowa 1885, 547–549; Mommsen 1877, 833, 927–929, 1061–1062; Passerini 1939, 217–218, 226–251; De Laet 1946, 509–554; Durry 1954, 1621–1623; Ensslin 1954, 2407–2419; Howe 1966, 21–40; Campbell 1984, 114–117; Absil 1997, 55–81.

⁵ Por. Dig. 1, 11, 1 (Aur. Arc. Charisius, *magister libellorum lib. sing. de off. praef. praetorio*); Coll. 14, 3, 2; C. 9, 2, 6, 1.

⁶ Le Bohec 1994, 37.

⁷ Żyromski 2001, 19. Dla porównania *praefectus Aegypti* otrzymywał 500 000 sestercji, a *praefectus vigilum* 300 000 sestercji. Wynagrodzenie prefekta pretorianów było identyczne z wynagrodzeniem najwyższych urzędników rangi senatorskiej (*proconsul provinciae Africae Asiae*), Żyromski 2001, 19. Por. Alföldy 1981, 187–188.

⁸ Sablayrolles 1999, 352.

⁹ Sablayrolles 1999, 354.

¹⁰ Passerini 1939, 295–311. Podobnie Michel Absil (Absil 1997, 156–193) podaje dwudziestu sześciu PPO za Antoninów. Inne dane przytaczają Otto Hirschfeld (Hirschfeld 1877, 224–229), który umieszcza w zestawieniu dwudziestu pięciu *praefecti praetorio* za panowania

dusa przypada dwunastu *praefecti praetorio*¹¹. Wydaje się jednak, że Passerini przeszacował liczbę prefektów. Bardziej prawdopodobna jest liczba dziesięć, podana przez Michela Absila¹². Liczba PPO za Kommodusa panującego zaledwie dwanaście lat, stanowiąca blisko czterdzieści procent tych urzędników za panowania cesarzy z dynastii Antoninów (96–192) wskazuje niewątpliwie na brak stabilizacji i ciągłą walkę polityczną w ówczesnym Rzymie. W dużej mierze częste zmiany na stanowisku prefekta pretorianów związane były z licznymi intrygami dworskimi oraz z rywalizacją między PPO.

Już w drugiej połowie XIX wieku uczeni dostrzegli zalety metody propograficznej i onomastyki w badaniach nad poszczególnymi jednostkami społeczeństwa *Imperium Romanum*¹³. Rekonstrukcja karier dziesięciu PPO umożliwiła ukazanie ich ogromnego wpływu na system rządów Kommodusa w Cesarstwie Rzymskim w latach 180–192.

Antoninów; Bartolomeo Borghesi (Borghesi, Cuq 1897, 35–77), który przedstawia dwudziestu ośmiu prefektów gwardii pretoriańskiej cesarzy od Nerwy do Kommodusa, oraz Wilhelm Ensslin (Ensslin 1954, 2423–2424), który wylicza dwudziestu dziewięciu PPO za panowania cesarzy z dynastii Antoninów.

¹¹ Passerini 1939, 304–311.

¹² Absil 1997, 182–193. Otto Hirschfeld (Hirschfeld 1877, 227–229) i Bartolomeo Borghesi (Borghesi, Cuq 1897, 61–77) wymieniają jedenastu PPO cesarza Kommodusa. Badania przeprowadzone przez uczonych w drugiej połowie XIX wieku z oczywistych względów wymagały weryfikacji. Alfredo Passerini (Passerini 1939, 304–311), podając dwunastu PPO, umieszcza dodatkowo na liście T. Longaeusa Rufusa i Sex. Baiusa Pudensa. Z kolei Laurence Lee Howe (Howe 1966, 65–68, 89) nie umieszcza Baiusa Pudensa na liście PPO Kommodusa, lecz podobnie jak Bartolomeo Borghesi (Borghesi, Cuq 1897, 68) wprowadza na listę nieznanych z imienia prefektów, którzy są wspomniani jedynie przez *Historia Augusta*. Według zestawienia Wilhelma Ensslina (Ensslin 1954, 2424), który również wykluczył Sextusa Baiusa Pudensa jako PPO, na panowanie Kommodusa przypada jedenastu prefektów *praetorio*. Podając dziesięciu PPO za Kommodusa, Michel Absil (Absil 1997, 223, 226–231) pomija Sextusa Baiusa Pudensa oraz Marcusa Aureliusza Cleandra i określa ich jako *personnages écartés de la liste des préfets du prétoire*. W niniejszej pracy wykluczam Pudensa i Cleandra. Pierwszy z nich był *p(rimi) p(ilus)*, a nie *p(raefectus) p(raetorio)*, drugi zaś posiadał jedynie kompetencje PPO bez tytułu *praefectus praetorio*. Na temat Pudensa i Cleandra zob. Absil 1997, 223; Kłodziński 2011, 55–77.

¹³ PIR – *Prosopographia Imperii Romani*, ed. P. de Rohden et H. Dessau, Berlini 1897; Nicolet 1970, 1209–1228; Pflaum 1974, 113–135; Salway 1994, 124–125; Eck 2003, 11–22; Kolendo, Żelazowski 2003, 151–152; Łuc 2008, 13–18; Salomies 2008, 78–84.

1. P. Taruttienus Paternus

Imię Paternusa¹⁴ jest w różny sposób przedstawiane w źródłach. Tarruntenus Paternus to *gentilicium* i *cognomen*, które podają dwa fragmenty *Digestów* (Dig., 49, 16, 7; 50, 6, 7). Kasjusz Dion i *Historia Augusta* podają Tarutenius Paternus jako *nomen gentile* i *cognomen* (Cass. Dio, 71, 12, 3; 72, 5, 1; HA, *Commodus* 4, 1). Z kolei jego *tria nomina*, czyli Publius Taruttienus Paternus podaje odkryta w 1957 roku inskrypcja *Tabula Banasitana*, pochodząca z Afryki (Mauretania Tingitana)¹⁵. *Gentilicium* Paternusa z tej inskrypcji jest odmienne od pozostałych dwóch wersji ukazywanych w źródłach. Fakt bezpośredniego zachowania się w treści tej inskrypcji *tria nomina* tego prefekta pretorianów sprawia, że dalej będąc posługiwał się *nomen gentile* – Taruttienus. *Gentilicium* Paternusa, zapisane w treści tej inskrypcji, potwierdzone jest również przez fragmenty dwóch innych inskrypcji pochodzących z Rzymu¹⁶. Przeważnie jednak jest nazywany Paternusem (Cass. Dio, 71, 33, 3; 72, 5, 2; Joh. Lyd., *De Mag.* 1, 9; Vegetius, 1, 8; D, 49, 16, 12, 1). Prawdopodobnie jego córką była Taruttiena¹⁷. Michel Absil twierdzi, że Paternus pochodził z Werony, lecz nie podaje źródła dla potwierdzenia tego faktu¹⁸. W tym stwierdzeniu uczonego opiera się zapewne na fakcie przynależności Paternusa do *tribus Poblilia*, o czym mówi *Tabula Banasitana*¹⁹. Według J. W. Kubitschka mieszkańcy Werony (*regio X*) byli przypisani do *tribus Poblilia*²⁰.

Taruttienus Paternus był czynny jako prawnik za panowania Marka Aureliusza i Kommodusa²¹. W 171 r. towarzyszył cesarzowi podczas wojen z Germanami nad Dunajem²². Według relacji Kasjusza Diona, przed obję-

¹⁴ PIR T 24; PIR² T 35.

¹⁵ *P(ublius) Taruttienus P(ubli) f(ilius) Pob(lilia) Paternus*, AE 1971, 534.

¹⁶ CIL VI 27118: *P(ublio) Taruttieno Pa[terno]*; CIL VI 41273: *[P(ublio) Ta]ruttieno [P(ubli) f(ilio) Pob(lilia) Paterno]*.

¹⁷ CIL VI 27118: *Taruttien[a]*.

¹⁸ Absil 1997, 28, 62, 74, 109–110, 182–183.

¹⁹ AE 1971, 534. Często obywatele rzymscy jednej miejscowości byli przypisywani do jednej *tribus*, Kolendo, Żelazowski 2003, 103.

²⁰ Kubitschek 1889, 116–117.

²¹ Dirksen 1871, 412–434; Cuq 1884, 388–389; Borghesi, Cuq 1897, 62; Berger 1932, 2405; Passerini 1939, 305; Wenger 1953, 510; Ensslin 1954, 2398; Crook 1955, 185–186, nr 318; Howe 1966, 65; Watson 1985, 27; Hekster 2002, 54; Ibbetson 2005, 185; Southern 2007, 31.

²² Passerini 1939, 304.

ciem prefektury gwardii pretoriańskiej pełnił funkcję sekretarza *ab epistulis Latinis* w kancelarii Marka Aureliusza i prowadził pertraktacje z Kotynami, którzy nie podjęli walki przeciwko Markomanom (Cass. Dio, 71, 12, 3)²³. W tym czasie stanowisko *ab epistulis Latinis* było piastowane przez ekwitorów w randze *ducenarius*²⁴. W 179 roku po zwycięskich walkach armii rzymskiej dowodzonej przez Taruttienusa Paternusa z ludami barbarzyńskimi, Marek Aureliusz został obwołany imperatorem po raz dziesiąty (Cass. Dio, 71, 33)²⁵. Prawdopodobnie w tym samym roku Paternus objął dowództwo gwardii pretoriańskiej²⁶. Wilhelm Weber przypuszcza, że Paternus został wysłany na pole walki, by stoczyć decydującą bitwę z barbarzyńcami²⁷. Możliwe, że ta aktywność Marka Aureliusza była związana z działaniami wojennymi podczas *expeditio Germanica secunda*²⁸.

Paternus jako PPO z pewnością brał udział w *consilium* Marka Aureliusza i był przyjacielem cesarza (HA, *Marcus Aurelius* 11, 10)²⁹. Przez kilka lat także cesarz Kommodus słuchał rad Paternusa i darzył szacunkiem jego osobę (Herodian, 1, 8, 1). Inaczej z kolei relacjonuje *Historia Augusta*, która podaje, że Kommodus nie zniósł długo prefektów Paternusa i Perennisa (HA, *Commodus* 14, 8). *Tabula Banasitana*, która jest datowana na 6 lipca 177 roku, podaje Publiusa Taruttienusa Paternusa jako członka *consilium principis* Marka Aureliusza³⁰. Mimo iż uczestnictwo w obradach cesarskiej rady

²³ Według L. Friedlaendera (Friedlaender 1888, 188) Paternus był *ab epistulis Latinis* jeszcze przed 170 rokiem. G. B. Townend (Townend 1961, 381) sądzi, że Paternus był sekretarzem do spraw korespondencji łacińskiej w 169 roku. Z kolei A. Passerini (Passerini 1939, 304) i A. R. Birley (Birley 2000, 173) datowali działalność Taruttienusa na około 171 rok. Był to okres wzmożonej aktywności dyplomatycznej Rzymu, por. Birley 2000, 173. Kotynowie byli ludem celtyckim, który sąsiadował z Markomanami (Tacitus, *Germania* 43).

²⁴ Hirschfeld 1905, 320–321; Rostowzew 1907, 214; Last 1936, 427; Pflaum 1950, 60, 81; Pflaum 1957, 1251.

²⁵ Od wiosny do grudnia 179 roku zostały wybite monety (IMP. X) z wieńcem i palmą, czyli motywami zwycięstwa, RIC III, *M. Aurelius* 401–408.

²⁶ Hirschfeld 1877, 227; Borghesi, Cuq 1897, 62; Berger 1932, 2405; Weber 1936, 364; Passerini 1939, 305; Pflaum 1950, 257; Howe 1966, 65; Absil 1997, 182; Southern 2007, 31.

²⁷ Weber 1936, 364.

²⁸ Birley 2000, 183. Kasjusz Dion mówi pośrednio o tych działaniach, Cass. Dio, 71, 33. Kommodus odbył triumf (*triumphus felicissimus Germanicus secundus*) po zakończeniu wojny z Germanami i Sarmatami, Premerstein 1912, 159; CIL VI 41271. Triumf miał miejsce najprawdopodobniej 22 października 180 roku, czyli siedem miesięcy po śmierci Marka Aureliusza, HA, *Commodus* 3, 6; ILS 1420; Balbuza 2005, 125, 241.

²⁹ Cicogna 1902, 152, nr 5; Hirschfeld 1905, 341; Crook 1955, 185–186, nr 318.

³⁰ AE 1971, 534.

nie przesądza o pełnieniu przez Paternusa prefektury pretorianów, wielu współczesnych uczonych wskazuje, że już w 177 roku Taruttienus Paternus był kolegą Marcusa Bassaeusa Rufusa na stanowisku PPO³¹. O tym fakcie mogłaby świadczyć zachowana w treści inskrypcji *Tabula Banasitana* kolejność *signatores*, bowiem pod pełnym imieniem Bassaeusa Rufusa wyryte w niej zostało imię właśnie Paternusa. Warto jednak podkreślić, że Bassaeus Rufus został jedynym PPO po śmierci Marcusa Macriniusa Vindexa³² w 172 roku³³. Wiarygodny Kasjusz Dion nie wspomina o nowej nominacji na stanowisko prefekta gwardii pretoriańskiej po śmierci Macriniusa Vindexa (Cass. Dio, 71, 3, 5). Stąd prawdopodobnie jedynym PPO, który podpisał się pod treścią dokumentu jako członek *consilium principis*, był tylko Bassaeus Rufus³⁴.

Adolf Berger twierdzi, że zdobycie urzędu PPO było wśród prawników rzadkim awansem³⁵. Nadawanie prawnikom stanowiska *praefectus praetorio*

³¹ Campbell 1984, 347; Christol, Demougin 1988, 17; Christol 1999, 622; Birley 2000, 181.

³² PIR² M 25; Stein 1928, 166–167.

³³ Rohden 1899, 104; Passerini 1939, 304.

³⁴ M(arcus) Bassaeus M. f(ilius) Stel(atina tribu) Rufus, AE 1971, 534; PIR² B 69; Hirschfeld 1877, 226–227; Borghesi, Cuq 1897, 57–60; Rohden 1899, 103–104; Passerini 1939, 303–304; Crook 1955, 154, nr 58; Absil 1997, 178–179. Według J. H. Olivera (Oliver 1972, 338), wśród członków *consilium principis* Marka Aureliusza, zapisanych na *Tabula Banasitana* jest pięciu senatorów (wszyscy rangi konsularnej w roku 177) oraz siedmiu ekwitów. Natomiast A. N. Sherwin-White (Sherwin-White 1973, 90) i M. Christol (Christol 1999, 622) twierdzą, że sześć osób stanu senatorskiego oraz sześć osób stanu ekwickiego składa się na dwunastu *signatores* dokumentu. W tej kwestii należy przyznać rację Oliverowi, gdyż Marcus Gavius Squilla Galicanus był konsulem w 150 roku, AE 1979, 295; Klein 1881, 71. Manius Acilius Glabrio sprawował konsulat w 152 roku, PIR² A 73; Klein 1881, 72. Titus Sextius Lateranus był konsulem w 154 roku, PIR² S 468; Klein 1881, 72. Caius Septimius Severus był prawdopodobnie konsulem w 155 roku, Fluss 1923, 1573. Publius Iulius Scapula Tertullus był konsulem w 160 i 166 roku, PIR² I 556. Natomiast Titus Varius Clemens był w tym czasie *ab epistulis Augustorum Marci et Veri*, PIR² V 185. Marcus Bassaeus Rufus był PPO Marka Aureliusza. Z kolei Publius Taruttienus Paternus i Sextus Tigidius Perennis zostali prefektami pretorianów po 177 roku. Quintus Cervidius Scaevola był *iurisconsultis* i *praefectus vigilum* w 175 roku, PIR² C 68; Sablayrolles 1996, 489–491, nr 16; Quintus Larcus Euripianus był w tym czasie *procurator a rationibus*, lecz później został włączony do senatu i sprawował konsulat w 183 roku, PIR² L 89. Titus Flavius Piso był *praefectus annonae* w 179 i prefektem Egiptu w latach 180–181, Brunt 1975, 146.

³⁵ Berger 1932, 2405: *er hat es dann etwa um 179 zum Praetorianerpraefect gebracht – ein bei Juristen seltener Aufstieg.*

stało się regułą dopiero w epoce Sewerów³⁶. Niewątpliwie pełnienie wysokiej funkcji sekretarza w kancelarii cesarskiej i sprawowanie urzędu PPO pozwalało zgłębić wiedzę w dziedzinie prawa wojskowego oraz administracji wojskowej. O tym, że Paternus był wybitnym prawnikiem, świadczy określenie jego osoby przez Flawiusza Wegecjusza Renatusa jako *diligentissimus iuris militaris adsertor* (Vegetius, 1, 8). Wegecjusz wymienia twórczość Paternusa jako jedno ze źródeł swojego podręcznika wojskowości. Praca Paternusa pod tytułem *De re militari* lub *Militarium* nie zachowała się³⁷. Wiemy jedynie, że z jego dzieła korzystali kompilatorzy z czasów Justyniana Wielkiego oraz tacy znawcy prawa wojskowego, jak Arriusz Menander czy Emiliusz Macer³⁸. W *Digestach* podane są trzy wyciągi z czterech ksiąg dzieła Paternusa³⁹, na podstawie których jesteśmy w stanie ukazać pewne aspekty działalności Paternusa⁴⁰. Emiliusz Macer w jednym z fragmentów przytacza twierdzenia Paternusa, dotyczące ścisłych reguł i zadań, które mają być wypełniane przez żołnierzy (np. służba budowlana) oraz utrzymywania dyscypliny wojskowej w armii rzymskiej⁴¹. Fragment autorstwa samego prefekta pretorianów podaje listę około czterdziestu pięciu zawodów związanych z czynnościami technicznymi, rzemieślniczymi i specjalistycznymi, m.in. lekarzy (*medici*), weterynarzy (*veterinari*), wytwórców łuków (*arcuarii*), wytwórców dachów (*scandularii*), wytwórców mieczy (*gladiatores*), wytwórców trąb (*tubarii*), kamieniarzy (*lapidarii*), rzeźników (*lani*), kowali (*fabri*), wytwórców strzał (*sagittarii*), myśliwych (*venatores*), drwali (*qui silvam infundunt*), pomocników przy składaniu ofiar (*victimarii*), młynarzy (*polliones*), które zostały sklasyfikowane jako *immunes*⁴². Początkowo *immunes* zaliczano

³⁶ Mommsen 1877, 1065.

³⁷ Dirksen 1871, 419; Berger 1932, 2405; Ensslin 1954, 2398; Southern 2007, 31.

³⁸ Berger 1932, 2405.

³⁹ Dig., 49, 16, 7; 49, 16, 12, 1; 50, 6, 7.

⁴⁰ Borghesi, Cuq 1897, 64; Berger 1932, 2406.

⁴¹ Dig., 49, 16, 12, 1: *Paternus quoque scripsit debere eum, qui se meminerit armato praeesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra provinciam duci non permittere, ad opus privatum piscatum venatum militem non mittere. Nam in disciplina Augusti ita cavetur: „Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum, vercor tamen, si quicquam permisero, quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus”*; Campbell 1994, 121. Emiliusz Macer był rzymskim prawnikiem, który działał w pierwszej połowie III wieku, Jörs 1893, 567–568; Cicogna 1902, 155–158.

⁴² Funkcje i zawody określone jako *immunes* – Dig., 50, 6, 7: *Quibusdam aliquam vacationem munerum graviorum condicio tribuit, ut sunt mensores, optio valetudinarii, medici, capsarii et artifices et qui fossam faciunt, veterinarii, architectus, gubernatores, naupegi, ballistrarii, specula-*

w skład *principales*⁴³. Podział wśród żołnierzy na tzw. *immunes* i *principales* ukształtował się za panowania Hadriana⁴⁴. Taruttienus Paternus napisał również fragment dotyczący traktowania zdrajców i dezertersów, którzy według wojskowego prawa karnego mają być uznani za wrogów Rzymu⁴⁵. Na mocy wojskowego prawa karnego, zdrada i dezercja prowadziły do utraty obywatelstwa rzymskiego przez żołnierzy, którzy dopuścili się owych przestępstw⁴⁶. Według Gerarda Kuleczki m.in. ta regulacja prawna świadczy o „wzbogacaniu znamion przestępstwa” w okresie pryncypatu⁴⁷. Niewykluczone, że ta norma prawna stanowi aluzję do licznych w tym czasie dezercji w armii rzymskiej podczas wojen z Germanami (Cass. Dio, 71, 11, 2; 72, 2, 2). Johannes Lydus w swoim dziele pod tytułem *De Magistratibus populi Romani* przytacza twierdzenia Paternusa z książki pierwszej dotyczącej zagadnień taktycznych (Joh. Lyd., *De Mag.* 1, 9). Twierdzenia te opisują organizację i taktykę armii rzymskiej za rządów królewskich Romulusa, określając m.in. podział społeczny na pierwotne trzy *tribi* – *Ramnes*, *Tities*, *Luceres* oraz oddział trzystu *equites* zwanych *Celeres*⁴⁸. Doświadczenie wojskowe oraz osobiste uczestnictwo w walkach pozwoliły Paternusowi stworzyć dzieła dotyczące kwestii nie tylko teoretycznych.

---

rii, fabri, sagittarii, aenarii, bucularum structores, carpentarii, scandularii, gladiatores, aquilices, tubarii, cornuarii, arcuarii, plumbarii, ferrarii, lapidarii et hi qui calcem cocunt et qui silvam infidunt, qui carbonem caedunt ac torrent. In eodem numero haberi solent lanii, venatores, victimarii et optio fabricae et qui aegris praesto sunt, librarii quoque docere possint et horreorum librarii et librarii depositorum et librarii caducorum et adiutores corniculariorum et stratores et polliones et custodes armorum et praeco et bucinator. Hi igitur omnes inter immunes habentur. Watson 1985, 76; Campbell 1994, 30; Webster 1998, 119–120.

⁴³ Łuć 2004, 131, przypis 15.

⁴⁴ Passerini 1939, 74–75; Breeze 1971, 134, przypis 48; Watson 1985, 77; Campbell 1994, 28–29; Łuć 2004, 76; Southern 2007, 109. Wśród *principales* wyróżniamy *duplicarii* (z podwójnym żołdem) i *sesquiplarii* (z o połowę większym żołdem), Breeze 1971, 134; Breeze 1993, 11. Tylko jeden *triplicarius* (z potrójną płacą) jest znany, AE 1976, 495: *Antiochus / Antiochi filius / Parthus Anazarbaeus eques / ala(e) Parthorum / et Araborum evolutus triplicarius / stip(endiorum) X donis donatus Belesippus / frater posuit.*

⁴⁵ Dig., 49, 16, 7: *Proditores transfugae plerumque capite puniuntur et exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.*

⁴⁶ Kuleczka 1974, 89. W okresie pryncypatu *transfugium* zostało włączone w ramy zdrady, lecz za republiki stanowiło odrębny *delictum militaris*.

⁴⁷ Kuleczka 1974, 88.

⁴⁸ Por. Dirksen 1871, 412–413.

Jedynie na podstawie relacji *Historia Augusta* i Kasjusza Diona możemy wspomnieć o spiskach na życie Kommodusa i Saoterusa⁴⁹, w których uczestniczył Taruttienus Paternus oraz o okolicznościach śmierci PPO. Herodian nie podaje żadnych informacji na temat Taruttienusa. *Historia Augusta* opisuje nieudany spisek na życie Kommodusa z udziałem m. in. Ummidiusa Quadratusa⁵⁰ i Lucilli⁵¹, który miał miejsce *non sine praefecti praetorii Taruttienii Paterni consilio* (HA, *Commodus* 4, 1). Wraz z kolegą na urządzie Tigidiusem Perennisem, Paternus brał również udział w udanym zamachu na życie Saoterusa, ulubieńca cesarskiego (HA, *Commodus* 4, 5). Między najpotężniejszymi osobami w państwie toczyła się zacięta walka o władzę i wpływy Kommodusa. Po zamordowaniu Saoterusa, kubikulariusza cesarskiego, Tigidius Perennis namówił cesarza, by ten odebrał Paternusowi dowództwo pretorianów, uprzednio przyznając mu tożę z purpurowym obramowaniem (HA, *Commodus* 4, 7). Po kilku dniach Kommodus oskarżył Paternusa o udział w spisku, twierdząc, że córka Paternusa przyrzeczona została synowi Salviusa Iulianusa⁵², co miałyby doprowadzić do odebrania godności cesarskiej Kommodusowi. Dlatego ten kazał zgładzić Paternusa, Iulianusa oraz odpowiedzialnego za cesarskie listy przyjaciela Paternusa, Vitruviusa Secundusa⁵³ (HA, *Commodus* 4, 8)⁵⁴. Miało to miejsce w 182 roku⁵⁵. Niewątpliwie śmierć Paternusa była spowodowana dążeniem Perennisa do objęcia pełni władzy. Prawdziwe czy nie, zarzuty postawione Paternusowi, miały stanowić usprawiedliwienie poczynań Perennisa i Kommodusa.

Adlectio do senatu stanowiło najwyższą nagrodę nadawaną przez cesarza wybitnie zasłużonym ekwitem⁵⁶. W przypadku Paternusa włączenie

⁴⁹ PIR S 137; może Aelius Saoterus, podany w inskrypcji z Rzymu jako *clarissimus vir z ordo sacer[dotum] domus Aug(ustae) Palat(inae)*, CIL VI 2010. Posiadanie tytułu senatorskiego przez kubikulariusza byłoby odstępstwem od reguły. A. Stein (Stein 1920, 2308) twierdzi, że osoba z tej inskrypcji jest tożsama z Saoterusem (HA, *Commodus* 3, 6). Prawdopodobnie tytuł *vir clarissimus* jest efektem przyznania *ornamenta consularia* temu wyzwoleniowci.

⁵⁰ PIR V 604.

⁵¹ Annia Aurelia Galeria Lucilla, PIR² A 70; Rohden 1896a, 2315.

⁵² Publius Salvius Iulianus, PIR S 104.

⁵³ PIR V 528; Thielscher 1960, 464; Daguet 1988, 3–13.

⁵⁴ Kasjusz Dion (Cass. Dio 72, 5, 1) mówi jedynie o zamordowaniu Salviusa Iulianusa i Taruttienusa Paternusa przez Kommodusa.

⁵⁵ Berger 1932, 2405; Ensslin 1954, 2424; Howe 1966, 65; Birley 2000, 187. Natomiast Borghesi (Borghesi, Cuq 1897, 62) i Absil (Absil 1997, 182) twierdzą, że Paternus został zamordowany w 183 roku.

⁵⁶ Ziółkowski 2005, 420.

do senatu nie okazało się w ostateczności nagrodą. Na temat *adlectio* Paternusa do senatu *Historia Augusta* stwierdza ogólnie, że prefektowi pretorianów przyznano togę z purpurowym obramowaniem (HA, *Commodus* 4, 7). Według mnie wspomniane przez Kasjusza Diona włączenie Paternusa do grona konsularów należy uznać za finalny etap jego uhonorowania (Cass. Dio, 72, 5, 1). Wcześniej bowiem Paternus otrzymał *ornamenta consularia*, co potwierdza fragment inskrypcji pochodzącej z Rzymu⁵⁷. Nadawanie przez cesarzy *ornamenta consularia* prefektom pretorianów stało się regułą w II wieku⁵⁸. Lekcja innej inskrypcji, dokonana przez wydawców *Corpus Inscriptionum Latinarum*, określa Publiusa Taruttienusa Paternusa jako posiadacza senatorskiego tytułu *vir clarissimus*⁵⁹. Odczytanie tego tytułu w tym przypadku jest jedynie całkowitą rekonstrukcją tekstu inskrypcji. Prawdopodobnie tytuł *vir clarissimus* jest efektem przyznania *ornamenta consularia* Taruttienusowi Paternusowi⁶⁰. Jeśli lekcja obu inskrypcji jest prawidłowa, to Paternus był prawdopodobnie jedynym, znanym nam, PPO za panowania cesarzy z dynastii Antoninów, który posiadał *ornamenta consularia* i tytuł *vir clarissimus*.

Niewątpliwie Paternus był wybitnym znawcą prawa i rzemiosła wojskowego. Tworzył dzieła prawnicze i dowodził wojskami rzymskimi w zwycięskiej batalii ostatniego etapu wojen markomańskich. Paternus był za-

⁵⁷ CIL VI 41273: [P(ublio) Ta]ruttieno [P(ubli) f(ilio) Pob(lilia) Paterno] / pr(aefecto) [pr(aetorio)] / [ornam]entis co[n]sularibus]. Michel Absil (Absil 1997, 47, 110, 182) wspomina o posiadaniu przez Paternusa *ornamenta consularia*, lecz nie podaje tej inskrypcji dla potwierdzenia tego faktu.

⁵⁸ Hirschfeld 1905, 450. W II wieku cesarze przyznali czterem PPO *ornamenta consularia*, natomiast w I wieku jedynie trzem, przy czym dwaj inni uzyskali *ornamenta praetoria*, Mommsen 1876, 447; Ensslin 1954, 2399. Natomiast według Michel Absil (Absil 1997, 47) na II wiek przypada nawet dziesięciu prefektów pretorianów, którzy otrzymali *ornamenta consularia*. Absil uwzględniła Taruttienusa Paternusa w tym zestawieniu. Oprócz Paternusa na pewno tytuł *vir clarissimus* zobowiązuje do umieszczenia Corneliusa Repentinusa (CIL VI 654; AE 1980, 235 = Camodeca 1981) i Atiliusa Aebutianusa (ILS 9001) w gronie osób, które otrzymały *ornamenta consularia*. Sextus Cornelius Repentinus sprawował prefekturę *praetorio* za panowania Antoninusa Piusa i współrządów Marka Aureliusza z Lucjuszem Werusem w latach 160–167, PIR² C 1428; Borghesi, Cuq 1897, 54–56; Stein 1901, 1422; Passerini 1939, 301–302; Ensslin 1954, 2424; Crook 1955, 161, nr 123; Absil 1997, 175. Na temat Aebutianusa zob. biogram P. Atiliusa Aebutianusa.

⁵⁹ CIL VI 27118: D(is) [M(anibus)] / P(ublio) Taruttieno Pa[terno v(iro) c(larissimo) praef(ecto) praet(orio)] / Taruttien[us] a. l.

⁶⁰ O podobnym znaczeniu i wzajemnej relacji tytułu *vir clarissimus* i *ornamenta consularia* zob. Passerini 1939, 223; Ensslin 1954, 2399; Syme 1980, 65; Absil 1997, 52.

służonym ekwitą, który osiągnął najwyższe stanowisko w ekwickim *cursus honorum* pod koniec rządów Marka Aureliusza. Na początku panowania Kommodusa padł jednak ofiarą walki politycznej.

2. Sex. Tigidius Perennis

Gentilicium Perennisa⁶¹ podaje jedynie *Historia Augusta* (HA, *Commodus* 4, 7). W pozostałych źródłach literackich dotyczących panowania Kommodusa jest nazywany Perennisem (Cass. Dio, 72, 9, 1; Herodian, 1, 8, 1–2). Na podstawie inskrypcji *Tabula Banastitana* można wnioskować, że pełne *tria nomina* tego PPO brzmi Sextus Tigidius Perennis⁶². Perennisa spotkało zapewne pośmiertne potępienie pamięci (*damnatio memoriae*), gdyż jego imię zostało usunięte z tej inskrypcji.

Według Herodiana Tigidius Perennis pochodził z Italii i przed objęciem funkcji prefekta pretorianów był doświadczonym żołnierzem⁶³. Trzecia część inskrypcji zawierająca jego *tria nomina* jest datowana na 6 lipca 177 roku i wskazuje, że Perennis był członkiem *consilium principis*⁶⁴. O. J. Hekster twierdzi, że Tigidius Perennis piastował w tym czasie stanowisko *praefectus annonae*⁶⁵. Z pewnością Tigidius Perennis był przyjacielem Marka Aureliusza, o czym świadczy fakt uczestnictwa w cesarskiej radzie⁶⁶.

Uczeni twierdzą zgodnie, że Perennis został PPO w 180 roku⁶⁷. Mniej wiarygodna relacja *Historia Augusta* sugeruje, że Tigidius Perennis został prefektem pretorianów już za panowania Marka Aureliusza (HA, *Commodus* 14, 8)⁶⁸. Natomiast Kasjusz Dion stwierdza jedynie, że Perennis był kolegą Paternusa na urzędzie PPO (Cass. Dio, 72, 10). Najbardziej prawdopodobne wydaje się mianowanie Perennisa przez Kommodusa (Herodian,

---

⁶¹ PIR T 146.

⁶² [[[*Sex(tus) Tigidius* [.] *f(ilius)* ... *Perennis*]], AE 1971, 534.

⁶³ Herodian, 1, 8, 1.

⁶⁴ AE 1971, 534: [[[*Sex(tus) Tigidius* [.] *f(ilius)* ... *Perennis*]].

⁶⁵ Hekster 2002, 60.

⁶⁶ Crook 1955, 186, nr 322.

⁶⁷ Borghesi, *Cuq* 1897, 65; Hirschfeld 1877, 228; Stein 1936, 952; Passerini 1939, 305; Ensslin 1954, 2424; Howe 1966, 65; Absil 1997, 184. Jedynie Asko Timonen (Timonen 2000, 55) wskazuje na 182 rok.

⁶⁸ A. Stein (Stein 1936, 952) i A. Garzetti (Garzetti 1974, 536) przyjmują tę wersję.

1, 8, 1)⁶⁹. Grecka wersja *Acta Apollonii* podaje błędnie, że Perennis był prokonsulem Azji⁷⁰.

Tigidius Perennis był sędzią w procesie chrześcijańskiego męczennika Apolloniosa w Rzymie, który ostatecznie uchwałą senatu został skazany na dekapitację (Eusebius, *HE* 5, 21). Święty Hieronim twierdzi, że Apollonios był chrześcijańskim senatorem za panowania Kommodusa⁷¹.

Sądzenie chrześcijańskiego senatora przez najwyższego rangą ekwite jest kontrowersyjną kwestią prawną w dwóch płaszczyznach⁷². Pierwsza dotyczy sądenia chrześcijan. Maurice Platnauer określa proces chrześcijańskiego senatora Apolloniosa jako przypadek, w którym prefekt pretorianów wkroczył w kompetencje prefekta miasta (*praefectus urbi*)⁷³. Prawo przyznające prefektowi miasta sądenie *collegia illicita* było nadane na mocy reskryptu Septymiusza Sewera⁷⁴. Sebastian Ruciński twierdzi, że cesarz Septymiusz Sewer powtórzył jedynie normę już wcześniej obowiązującą⁷⁵. Moim zdaniem słuszna jest argumentacja Laurence Lee Howe, który stwierdza, że prawo to nie miało mocy wiążącej w czasach procesu Apolloniosa, reskrypt bowiem miał dopiero na celu regulację konfliktu kompetencyjnego pomiędzy prefektem miasta, a prefektem pretorianów⁷⁶. Jeśli nie byłoby konfliktu kompetencyjnego, wydanie reskryptu przez Septymiusza Sewera byłoby po prostu zbędne.

⁶⁹ A. Passerini (Passerini 1939, 305) i L.L. Howe (Howe 1966, 66) przyjmują tę tezę. Uznają Herodiana za bardziej wiarygodnego w tej kwestii.

⁷⁰ A. Stein 1936, 953; Barnes 1968, 46.

⁷¹ Hieron., *de vir. illustr.* 42: *Apollonius, Romanae urbis senator, sub Commodo principe a servo Severo proditus, quod Christianus esset etc.*

⁷² Tę kwestię szeroko omawia między innymi Th. Mommsen (Mommsen 1907, 447–454), C. Callewaert (Callewaert 1905, 349–375) oraz T. D. Barnes (Barnes 1968, 32–50).

⁷³ Platnauer 1918, 176, przypis 5.

⁷⁴ Dig., 1, 12, 1, 14. (Ulp., *l. s. de off. praef. urbi*): *Divus Severus rescripsit eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud praefectum urbi accusandos*. Chrześcijaństwo traktowano jako *religio illicita* w ramach przestępstwa *sacrilegium*, Ruciński 2008, 143. Legalne stowarzyszenia to jedynie te, które zostały zatwierdzone przez senat lub cesarza, Vigneaux 1896, 211–212.

⁷⁵ Ruciński 2008, 143. S. Ruciński (Ruciński 2008, 144) argumentuje tę tezę faktem nadania przez Septymiusza Sewera prefektowi miasta kompetencji generalnej w sprawach karnych, która musiała obejmować również prawo karania członków nielegalnych stowarzyszeń.

⁷⁶ Howe 1966, 96. Howe wskazuje na fakt, że już przed Septymiuszem Sewerem chrześcijanie podlegali jurysdykcji prefekta miasta, lecz odrzucając uszanowanie prawa zwyczajowego w stosunku do osoby cesarza, mogli tym samym być sądeni przez PPO jako osobistego i prawnego przedstawiciela cesarza.

Z drugiej jednak strony w II i III wieku sądenie senatorów nie należało do kompetencji prefekta miasta⁷⁷. Senatorowie podlegali jedynie jurysdykcji cesarza i senatu⁷⁸. Senator był teoretycznie zwolniony z jurysdykcji Perennisa, dlatego też powstaje pytanie, czy działania Perennisa były nielegalne? Relację o fakcie poddania przez Perennisa osoby Apolloniosa pod osąd *przed senatem* umieszcza Euzebiusz w *Historia Ecclesiastica* (HE 5, 21). Laurence Lee Howe, opierając się na tłumaczeniu greckich słów z *Acta Apollonii*, dokonany przez Theodora Klette, proponuje odczytanie tego fragmentu *Historia Ecclesiastica* Euzebusza jako *before many senators*⁷⁹. Tym samym senatorowie jako *assessores* braliby udział w *consilium* prefekta pretorianów, co niejako legitymizowałoby postępowanie Perennisa⁸⁰. Greenidge twierdzi, że *praefectus praetorio* jako *vice principis* przewodził cesarskiej radzie⁸¹. PPO mógł orzekać z upoważnienia cesarza i bez prawa do złożenia apelacji w sprawach karnych dotyczących senatorów jedynie w przypadku, gdyby jurysdykcja namiestników została wyłączona⁸². Prawdopodobnie nadzwyczajne umocowanie Perennisa było wynikiem delegowania kompetencji cesarskiej przez Kommodusa. Według mnie nadzwyczajne uprawnienie nie-senatora było wynikiem zawirowań politycznych związanych z przeprowadzaniem postępowań sądowych przez PPO przeciwko senatorom po spisku Lucilli⁸³, o których wspomina Herodian (Herodian, 1, 8, 7–8), a które są pomijane przez współczesnych uczonych. W tym miejscu warto zacytować słowa wybitnego jurysty rzymskiego okresu klasycznego Domicjusza Ulpiana, który twierdził, że nie tylko *princeps legibus solutus est*, ale także *quod principi placuit legis habet vigorem*⁸⁴.

Wraz z kolegą na urzędzie, Paternusem, Perennis brał również udział w udanym zamachu na życie ulubieńca cesarskiego Saoterusa (HA, *Commodus* 4, 5). Perennis był sprawcą zamachu na Paternusa (HA, *Commodus* 4, 7;

⁷⁷ Ruciński 2008, 113, 115.

⁷⁸ HA, *Hadrianus* 7, 2–4; 8, 8–9; HA, *Marcus Aurelius* 10, 6; HA, *Marcus Aurelius* 25, 5–6; Vigneaux 1896, 171, przypis 2. Szerzej na ten temat zob. Ruciński 2008, 115.

⁷⁹ Howe 1966, 96. *Before the senate* to propozycja podana przez F. C. Conybeare (Conybeare 1894, 35–49) w *Monuments of Early Christianity*.

⁸⁰ Howe 1966, 96.

⁸¹ Greenidge 1901, 410.

⁸² Greenidge 1901, 390. Uczony przypisuje reformę urzędu cesarzowi Hadrianowi, Greenidge 1901, 409.

⁸³ Patrz przypis nr 51.

⁸⁴ Dig., 1, 3, 31; Dig., 1, 4, 1.

Herodian, 1, 8, 8). W 182 roku stał się jedynym prefektem pretorianów po usunięciu kolegi na urządzie (Cass. Dio, 72, 9, 1; Herodian, 1, 9, 10). Wykorzystując słabość cesarza i jego brak zainteresowania sprawami Imperium, przejął całość władzy (Cass. Dio, 72, 9, 3 (Joh. Zonar., 12, 4); Herodian, 1, 8, 2; HA, *Commodus* 5, 3). Laurence Lee Howe określił słusznie Perennisa jako *prime minister* i *vice-emperor*⁸⁵. Wilhelm Weber porównał wręcz Perennisa do *the omnipotent vizier of a Sultan*⁸⁶. Jego ogromna władza w ówczesnym Rzymie nie może być kwestionowana, lecz ocena jego poczynań nie jest jednoznaczna w relacji historiografii antycznej. Kasjusz Dion ocenia jego rządy jako nieprzekupne i powściągliwe (Cass. Dio, 72, 10, 1). Zupełnie inna jest relacja Herodiana, który pisze o niepohamowanej rządy bogactw i zagarnianiu majątków bogaczy przez Perennisa (Herodian, 1, 8, 3). Również *Historia Augusta* pokazuje rządy Perennisa w bardzo negatywnym świetle, pisząc, że Perennis *omnia iura subverit* (HA, *Commodus* 5, 6). Perennis doprowadził także do śmierci Lucilli i innych członków spisku (Herodian, 1, 8, 8)⁸⁷. Po odkryciu spisku Lucilli prefekt pretorianów prowadził postępowania sądowe przeciwko byłym doradcom Marka Aureliusza i bogatym senatorom (Herodian, 1, 8, 7–8). Poprzez konfiskaty majątków stał się najbardziej wpływowym i najbogatszym człowiekiem. Przyznając rację Parkerowi, należy stwierdzić, że relacja Kasjusza Diona, odmienna od pozostałych, mogła wyrażać wdzięczność historyka Perennisowi za osobisty awans w karierze senatorskiej⁸⁸. W tej relacji Kasjusz Dion z pewnością nie wskazywał, że władza Perennisa stanowiła normalną praktykę wypełniania zadań PPO w tym okresie albo że miała stać się powszechną praktyką w przyszłości. Kasjusz Dion sądził jedynie, że w okresie niestabilnych i słabych rządów najważniejsi doradcy cesarza zdobywali niezwykłą władzę i pozycję⁸⁹.

Faktem, który może mieć wpływ na ocenę rządów Perennisa jest to, że w latach 182–186 nie było żadnego *congiarium* dla mieszkańców Rzymu⁹⁰, a fundusze alimentacyjne zostały zawieszony w 184 roku (HA, *Pertinax* 9, 3). Możliwe, że tego rodzaju oszczędności były formą troski o finanse Rzy-

⁸⁵ Howe 1966, 12.

⁸⁶ Weber 1936, 381.

⁸⁷ Inną wersję podaje autor *Historia Augusta*, który sądzi, że Lucilla została skazana na wygnanie na wyspę Capri i dopiero później stracona (HA, *Commodus* 4, 4; 5, 6).

⁸⁸ Parker 1935, 31.

⁸⁹ Campbell 1984, 115–116.

⁹⁰ Parker 1935, 31.

mu, lecz wzrastające bogactwa PPO mogły powodować niechęć ludu rzymskiego do jego osoby. Prefekt pretorianów naraził się również senatorom. Przejawem tego był fakt, że Perennis nakazał senatorowi Helwiusowi Pertinaxowi powrót do rodzinnej Ligurii, gdzie pozostał przez trzy lata, aż do śmierci prefekta pretorianów (HA, *Pertinax* 3, 3–5)⁹¹. Helwius Pertinax, świetny wódz i senator mógł stanowić zagrożenie dla Perennisa⁹². W latach 182–185 również późniejszy cesarz Septymiusz Sewer nie sprawował urzędów publicznych, co mogło być wynikiem niełaski wszechwładnego PPO⁹³. W tym samym okresie także Kommodus prowadził działania przeciw osobom ze stanu senatorskiego. Cesarz zamordował dwóch Kwintyliuszów, Condianusa⁹⁴ i Maximusa⁹⁵, którzy zostali wcześniej oskarżeni o zdradę (Cass. Dio, 72, 5, 3). Według H.M.D. Parkera zamordowanie dwóch Kwintyliuszów było spowodowane usuwaniem *leading members* senatu przez Perennisa⁹⁶, o czym pisze Herodian (Herodian, 1, 8, 7–8).

Przyczyny śmierci Perennisa są rozmaicie ukazywane w źródłach. Kasjusz Dion mówi o wysłaniu przez ukaranych za niesubordynację legatów legionów grupy tysiąca pięciuset oszczepników z Brytanii, którzy przybyli do Rzymu, by poinformować Kommodusa o planach obalenia go przez Perennisa i uczynienia syna prefekta pretorianów cesarzem (Cass. Dio, 72, 9)⁹⁷.

Anthony R. Birley twierdzi, że grupa żołnierzy z Brytanii może być tożsama ze wspomnianą przez antycznych pisarzy grupą żołnierzy włączonych do ścigania band dezertorów, które grasowały w kilku zachodnich prowincjach Imperium w latach 185–186 roku⁹⁸. O. J. Hekster sądzi nawet, że grupa żołnierzy, która przybyła do Italii mogła stanowić *vexillatio*, czyli oddział

⁹¹ Pobyt Pertinaxa w Ligurii miał miejsce w latach 182–185, Stein 1936, 953.

⁹² Marek Aureliusz ubolewał nad tym, że nie może uczynić Pertinaxa prefektem pretorianów ze względu na jego przynależność do stanu senatorskiego (HA, *Pertinax* 2, 9).

⁹³ Por. Birley 1999, 73; Okoń 2009, 22, przypis 8.

⁹⁴ Sextus Quintilius Condianus, PIR² Q 19.

⁹⁵ . . . Quintilius Maximus, PIR² Q 22.

⁹⁶ Parker 1935, 31.

⁹⁷ Nie wiadomo do końca, co znaczy podane przez Kasjusza Diona słowo – *hyparchontes*. E. Cary przyjmuje *lieutenants* jako tłumaczenie tego słowa. Historycy przyjęli senatorskich legatów legionów w Brytanii jako odpowiedników *lieutenants* w tej kwestii. Lecz P. A. Brunt prowadzi filologiczno–historyczną polemikę dotyczącą tego zagadnienia, tłumacząc *hyparchontes* jako „zbuntowanych żołnierzy” poprzez analogię do innych tekstów antycznych, Brunt 1973, 172.

⁹⁸ Birley 2000, 188; Cass. Dio, 72, 8, 1; Herodian, 1, 9, 7; 1, 10, 1; HA, Commodus 16, 2. Na temat *Bellum Desertorum* zob. Hekster 2002, 65–67.

wydzielony z legionu, w tym przypadku do walki z rebelią Maternusa⁹⁹. Według Kasjusza Diona *cubicularius* cesarza Cleander nalegał na Kommodusa by ten obalił Perennisa (Cass. Dio, 72, 9, 3).

Dlaczego Kasjusz Dion (w wersji streszczenia Xiphilinusa) wspomina o oszczepnikach (*akontistai*), a nie o legionistach czy też *milites*? Mnich, pisząc o oszczepie w XI wieku, mógł mieć na myśli lancę (*contus*), czyli broń jazdy¹⁰⁰. Bardzo prawdopodobne, że grupa tysiąca pięciuset oszczepników stanowiła oddział jazdy. Mobilność jednostki, która ma na celu bardzo szybko przekazać pilne informacje, może również wskazywać w tym przypadku na jazdę, a nie piechotę. Według relacji Kasjusza Diona, podczas wojen markomańskich około 175 roku w ramach kontrybucji wojennej pięć tysięcy pięciuset Jazygów utworzyło jednostki jeźdźców w Brytanii (Cass. Dio, 71, 16). Możliwe, że oszczepnicy wysłani do Rzymu dziesięć lat później stanowili część tych oddziałów.

Historia Augusta opisuje działania Perennisa, polegające na zastępowaniu senatorów ekwitami na wyższych stanowiskach dowódczych, które doprowadziły do buntu w Brytanii (HA, *Commodus* 6, 2)¹⁰¹. Najprawdopodobniej zbuntowały się osoby stanu senatorskiego, które pełniły służbę w legionach stacjonujących w Brytanii¹⁰².

Relacja Kasjusza Diona wydaje się mało prawdopodobna, ze względu na charakter oskarżeń stawianych Perennisowi przez żołnierzy, którzy przybyli do Rzymu, oraz na fakt trwania buntu w Brytanii po śmierci Perennisa (Cass. Dio, 72, 9, 2–3). Dopiero po śmierci Perennisa, ostatecznie wysłany przez Kommodusa Helvius Pertinax stłumił bunt legionów w Brytanii w 186 roku (Cass. Dio, 72, 9, 2; 73, 4, 1; HA, *Pertinax* 3, 5–10)¹⁰³.

⁹⁹ Hekster 2002, 64.

¹⁰⁰ Według Pat Southern (Southern 2007, 337) *contus* to a long, two handed lance, used by *contarii*.

¹⁰¹ W tym czasie w Brytanii stacjonowały trzy legiony: *legio* II *Augusta*, *legio* VI *Victrix*, *legio* XX *Valeria* *Victrix*, CIL VI 3492 = ILS 2288; Forni 1953, 88–90; Le Bohec 1994, 205–206.

¹⁰² Dowódcą stanu senatorskiego w legionie był legat legionu (*legatus legionis*) i podlegający mu trybun wojskowy (*tribunus militum laticlavius*), Dąbrowa 1990, 351–352; Webster 1998, 112–113.

¹⁰³ Platnauer 1918, 101; Weber 1936, 384. To zwycięstwo zostało uczczone na monetach wybitych w 185 i 186 roku z legendą CONC[ordia] MIL[itum], RIC III, *Commodus* 126 = Coh. 17. 19. 20. 477. 478; jak również z legendą FID[es] EXERC[ituum], RIC III, *Commodus* 130 = Coh. 49–59.

Możemy przypuszczać, że reprezentacja wojskowa Brytanii, która oskarżyła Perennisa o zmiany na wyższych stanowiskach dowódczych, składała się jedynie z legatów wojskowych (*prodita re per legatos exercitus* w HA, *Commodus* 6, 2). Oni jednak nie oskarżyli Perennisa o zdradę, bo przecież skąd mogli wiedzieć o planowanym przejściu władzy przez syna Perennisa, który był w Illyricum. Możliwe, że liczba tysiąca pięciuset żołnierzy, podana przez Kasjusza Diona, jeśli nie była tożsama z legatami wojska, opisanymi przez *Historia Augusta*, mogła stanowić eskortę legatów wojskowych z Brytanii. Mimo to liczba żołnierzy, podana przez Kasjusza Diona, wydaje się zbyt mała¹⁰⁴. Legacja tysiąca pięciuset oszczepników nie stanowiłaby żadnego nacisku i zagrożenia dla garnizonu wojskowego w Rzymie, który w tym czasie niewątpliwie był podporządkowany prefektowi pretorianów i Kommodusowi¹⁰⁵.

Zgoła odmiennie Herodian opisuje przyczyny śmierci Perennisa. Twierdzi, że synowie Perennisa gromadzili wojsko w Illyricum, by obalić Kommodusa i przejąć władzę, a sam Perennis gromadził pieniądze, by ogromnymi darami skłonić wojsko do buntu (Herodian, 1, 9, 1). Również *Historia Augusta* stwierdza, że syn Perennisa dowodził wojskami rzymskimi w Sarmacji (HA, *Commodus* 6, 1). A. Stein uważa, że syn Perennisa sprawował dowództwo w dolnej Panonii¹⁰⁶. Może to potwierdzać inskrypcja, która jest datowana na 185 rok¹⁰⁷. Imię legata *Pannoniae Inferioris* zostało usunięta z tej inskrypcji, co może wskazywać na *damnatio memoriae*. Obecnie jednak rekonstrukcja tekstu inskrypcji wskazuje na L. Corneliusa Felixa Plotianusa, który był *legatus Pannoniae Inferioris* w latach 184–185, co obala stwierdzenie A. Steina¹⁰⁸. Cornelius Felix Plotianus nie był synem Perennisa. Czy *damnatio memoriae* Plotianusa było wynikiem spiskowania z Perennisem czy też z jego synem bądź synami? Cristina de Ranieri proponowała rekonstrukcję wydarzeń, w której Plotianus zamierzał usunąć

¹⁰⁴ Garzetti 1974, 536.

¹⁰⁵ Garnizon rzymski liczył ponad dziesięć tysięcy żołnierzy w okresie wczesnego Cesarstwa Rzymskiego, Wojciechowski 2005, 96.

¹⁰⁶ Stein 1936, 954.

¹⁰⁷ CIL III 3385 = ILS 395: *Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) [Aur(elius) [[Commodus]] An] / tonius Aug(ustus) Pius Sar[m(aticus) Ger(manicus)] / Brit(annicus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) V[I imp(erator) IIII] / co(n)s(ul) IIII p(ater) p(atriciae) ripam omnem bu[rgis] / a solo extractis item praes[i] / di(i)s per loca opportuna ad / clandestinos latrunculo / rum transitus oppositis / munivit per [[L(ucium) C(ornelium)]] / [[F(elicem) Pl]ot[ian]u[m] leg(atum) pr(o) pr(aetore)]]].*

¹⁰⁸ AE 2001, 1685b; Hekster 2002, 64.

Kommodusa i w związku z tym został skazany, co przyniosło upadek syna Perennisa¹⁰⁹. Po tym wydarzeniu, z oczywistych powodów, stosunki między cesarzem a Perennisem uległy zaostrzeniu, co w ostateczności doprowadziło do upadku prefekta pretorianów. Ta wersja, choć atrakcyjna, nie opiera się na materiale źródłowym, który mógłby stanowić dostateczne poparcie tej hipotezy¹¹⁰. Lecz jest bardzo możliwe, że Plotianus był zamieszany w spisek Perennisa.

Herodian nie podaje żadnej informacji na temat armii w Brytanii. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że knowania synów Perennisa w Illyricum i zmiany na stanowiskach dowódczych w Brytanii były częścią planu prefekta gwardii pretoriańskiej, mającego na celu odebranie władzy Kommodusowi. Plan Perennisa został wykryty podczas *ludi Capitolini* (Herodian, 1, 9, 2). Po odkryciu spisku, poprzez ukazanie Kommodusowi przez kilku żołnierzy monet z wizerunkiem syna prefekta pretorianów, Perennis został zgładzony wraz z synem (Herodian, 1, 9, 7–10)¹¹¹. Na polecenie Kommodusa Perennisowi ścięto głowę nocą (Herodian, 1, 9, 8). Również *Historia Augusta* mówi o zamordowaniu Perennisa i jego syna (HA, *Commodus* 6, 4). Jedynie Kasjusz Dion wspomina o zamordowaniu Perennisa, jego żony, siostry i dwóch synów (Cass. Dio, 72, 10, 1)¹¹². Zamordowanie Perennisa miało miejsce w 185 roku¹¹³. Po zabiciu Perennisa Kommodus przyjął tytuł *Felix* (HA, *Commodus* 8, 1)¹¹⁴, co potwierdzają monety wybite w 185 roku¹¹⁵.

¹⁰⁹ Ranieri 1998, 410–412.

¹¹⁰ Hekster 2002, 64.

¹¹¹ Możliwe, że Perennis został zamordowany wraz ze starszym synem, Stein 1936, 954.

¹¹² Stein 1936, 955 twierdzi, że młodszy syn Perennisa pełnił funkcję trybuna wojskowego podlegając starszemu bratu.

¹¹³ PIR T 146; Cuq 1884, 355; Borghesi, Cuq 1897, 67; Hirschfeld 1877, 228; Mommsen 1906, 514; Weber 1936, 382; Stein 1936, 955; Passerini 1939, 306; Hammond 1940, 159; Ensslin 1954, 2424; Howe 1966, 65; Absil 1997, 184; Birley 2000, 188; Birley 2005, 169.

¹¹⁴ W swoim artykule Theodor Mommsen prowadzi rozważania na temat datowania tego faktu. Między innymi, opierając się na treści inskrypcji (CIL VI 746 = ILS 4202) twierdzi, że tytuł *Felix* był częścią tytułatury cesarskiej Kommodusa już w 183 roku, Mommsen 1906, 515. Za czasów Kommodusa tytuł *felix*, co znaczy „przynoszący szczęście” wszedł na stałe do tytułatury cesarskiej, Kolb 2008, 28; por. Kluczek 2006, 64.

¹¹⁵ RIC III, *Commodus* 116c = Coh. 17; 116d = Coh. 16; Rohden 1896c, 2476.

3. Niger

Herodian twierdzi, że po śmierci Perennisa Kommodus ustanowił dwóch PPO, gdyż bał się skupienia tak dużej władzy w ręku jednej osoby (Herodian, 1, 9, 10). Natomiast według relacji *Historia Augusta* Niger¹¹⁶ zastąpił Perennisa na urządzie, Cleander zaś przejął jego wpływy (HA, *Commodus* 6, 6). Bardziej wiarygodna relacja Herodiana wskazuje na kolegialność stanowiska *praefectus praetorio* po śmierci Perennisa. Niger opisany przez *Historia Augusta* wydaje się tożsamy z jednym spośród dwóch prefektów gwardii pretoriańskiej, którzy bezpośrednio sprawowali urząd po Perennisie.

Niger sprawował stanowisko PPO tylko sześć godzin (HA, *Commodus* 6, 6)¹¹⁷. Według *Historia Augusta* prefekci pretorianów zmieniali się z godziny na godzinę i z dnia na dzień, podczas gdy Kommodus dopuszczał się coraz większych ekscesów (HA, *Commodus* 6, 7). Żaden z prefektów pretorianów, mianowanych przez Kommodusa, nie sprawował tego urzędu nawet przez trzy lata. Większość z nich została zamordowana przy użyciu trucizny lub miecza (HA, *Commodus* 14, 8). Możliwe, że Domitius Niger znany z inskrypcji pochodzącej z Afryki (Numidia) jest tożsamy z późniejszym prefektem pretorianów¹¹⁸. Inskrypcja podaje listę *primi ordines* i *centuriones* z kohort *Lambaesitanarum legionis III Augustae* roku 161 (władza trybuńska sprawowana po raz XVI oraz III konsulat Marka Aureliusza)¹¹⁹. Domitius Niger był centurionem kohorty IX tego legionu.

4. Marcus Quartus

Marcus Quartus¹²⁰ był prawdopodobnie kolegą Nigra na urządzie prefekta gwardii pretoriańskiej po śmierci Tigidiusa Perennisa (Herodian, 1, 9, 10)¹²¹. Według *Historia Augusta* Marcus Quartus był PPO przez pięć dni (HA,

¹¹⁶ PIR² N 94.

¹¹⁷ Na temat jego *cognomen* zob. Dean 1916, 40–41.

¹¹⁸ CIL VIII 18065 = ILS 2452.

¹¹⁹ W II wieku *legio III Augusta* stacjonował w Afryce (Numidia), Le Bohec 1994, 205.

¹²⁰ PIR² M 243.

¹²¹ Absil 1997, 187. Michel Absil podaje sprzeczne informacje w tym względzie. W innym zestawieniu autor określa Marcusa Quartusa jako kolegę Longaeusa Rufusa na stanowisku prefekta pretorianów, Absil 1997, 92.

Commodus 6, 8). Możliwe, że do rodziny tego PPO należała Marcia Quarta¹²². Również Marcia Quartilla, która żyła 35 lat mogła być członkiem rodziny Marcjusa Quartusa¹²³.

5. T. Longaeus Rufus

Jego *tria nomina*, czyli Titus Longaeus Rufus¹²⁴ podaje inskrypcja pochodząca z Egiptu (Alexandria)¹²⁵. Nie możemy jednoznacznie określić, czy Longaeus Rufus był kolegą Nigra na urzędzie, czy pełnił prefekturę *praetorio* tuż po śmierci tego PPO. Albino Garzetti twierdzi, że Niger został zastąpiony przez Longaeusa Rufusa na stanowisku PPO¹²⁶. Z kolei M. Absil podaje Longaeusa Rufusa jako kolegę Marcjusa Quartusa na stanowisku prefekta pretorianów po śmierci Perennisa¹²⁷. Według A. Passeriniego Longaeus Rufus objął stanowisko PPO między majem 185 roku a wrześniem lub listopadem tego samego roku¹²⁸. Na podstawie inskrypcji możemy stwierdzić, że przed objęciem stanowiska prefekta pretorianów Longaeus Rufus był prefektem Egiptu (*praefectus Aegypti*)¹²⁹. Dodatkowo tytuł *vir eminentissimus* z tej inskrypcji jest potwierdzeniem osiągnięcia najwyższej godności ekwickiej przez Longaeusa Rufusa¹³⁰. W latach 70–235 dla czternastu prefektów Egiptu prefektura gwardii pretoriańskiej stanowiła najwyższy szczebel w ekwickim *cursus honorum*¹³¹.

Według Brunta Titus Longaeus Rufus był prefektem Egiptu od 183 lub 184 roku do 185 roku (wrzesień?)¹³². Okres podany przez Brunta po-

¹²² CIL V 7549: *Marciae / L(uci) filiae Quar/tae p(arentes) f(ecerunt)*.

¹²³ CIL IX 6097: *Marcia L(uci) filia Qual/rtilia v(ixit) a(nnos) XXXV / h(ic) s(ita) fun(us) loc(um) publ(ice)*.

¹²⁴ PIR² L 331.

¹²⁵ CIL III 14137 = ILS 8998: *T(ito) Longato (Longaeo) Rufo / praef(ecto) Aeg(ypti) praef(ecto) praet(orio) / eminentissimo viro / T(itus) Voconius A(uli) filius praef(ectus) / leg(ionis) II Tr(aianae) Fort(is)*. Jego poprawne *gentilicium*, czyli Longaeus podaje papyrus z Oksyrynchos, P. Oxy. 237.

¹²⁶ Garzetti 1974, 537.

¹²⁷ Absil 1997, 92.

¹²⁸ Passerini 1939, 307.

¹²⁹ Patrz przypis nr 125.

¹³⁰ Stein 1927, 1399; na temat tytułu *vir eminentissimus* zob. Hirschfeld 1905, 451–452; Ensslin 1954, 2401–2403; Domaszewski, Dobson 1967, 171.

¹³¹ Brunt 1975, 124; Demougin 1988, 733.

¹³² Brunt 1975, 146.

twierdzą ustalenię dotyczące czasu urzędowania poprzednika i następcy Longaeusa Rufusa na stanowisku *praefectus Aegypti* oraz datowanie papirusów (niekiedy podana jest data dzienna), które są pomocnym źródłem w określeniu tej materii.

Poprzednikiem Longaeusa Rufusa na stanowisku prefekta Egiptu był Decimus Veturius Macrinus¹³³, który sprawował ten urząd od 181 roku do kwietnia lub sierpnia 183 roku¹³⁴. Następcą Longaeusa Rufusa był Pomponius Faustinianus, który sprawował urząd prefekta Egiptu od 27 grudnia 185 lub 25 stycznia 186 roku do września 187 roku (P. Amh. 2, 79)¹³⁵.

Element chronologiczny oraz pewien aspekt działalności gospodarczej Longaeusa Rufusa jako prefekta Egiptu ukazuje treść papirusu, który jest datowany na 185 rok (P. Amh. 2, 107 = SP 387)¹³⁶. Antonius Justinus, *duplicarius* (żołnierz z podwójną płacą) wysłany przez Valeriusa Frontinusa¹³⁷, prefekta skrzydła (*ala*) jazdy *Heracliana*, składa pokwitowanie Damarionowi, strategowi nomu Hermopolis¹³⁸. Treść ma charakter urzędowy (pokwitowanie zaopatrzenia zbożowego dla wsi Terton Epa oraz dla skrzydła jazdy) i wspomina prefekta Egiptu Longaeusa Rufusa, który nakazał zakupić jęczmień w ilości stu *artabae* ze zniw roku 184 dla wyżej wspomnianego skrzydła jazdy¹³⁹. Titus Longaeus Rufus jest również wspomniany na papirusie, który jest datowany na 25 stycznia 185 roku (P. Petaus, 47). Treść ma charakter gospodarczy i dotyczy sfery publicznej. Nadawcą listu jest Petaus, sekretarz wsi Horomou, który pisze do Apolloniosa, stratega nomu Arsinoite, przedstawiając mu listę zamożnych osób, które mogą wziąć na siebie finansową odpowiedzialność za wizytę prefekta Egiptu.

¹³³ PIR V 361; 13 października 180 roku Decimus Veturius Macrinus był prokuratorem prowincji Mauretania Tingitana, AE 1953, 79. Veturius Macrinus został *praefectus praetorio* za panowania Didiusa Iulianusa (HA, *Didius Iulianus* 7, 5).

¹³⁴ Brunt 1975, 146.

¹³⁵ Brunt 1975, 14; Wydawcy *The Amherst Papyri* twierdzą, że Pomponius Faustinianus był prefektem Egiptu od września 185 roku do stycznia 186 roku. Faustinianus jest adresatem petycji Dionysii. Treść petycji jest umieszczona na papirusie z roku 186, P. Oxy., 237.

¹³⁶ Por. Campbell 1994, 143.

¹³⁷ Możliwe, że Valerius Frontinus jest tożsamy z Lucusem Valerusem Frontinusem, centurionem kohorty II wigilów za panowania Septimiusa Severusa, CIL XIV 6 = ILS 414.

¹³⁸ Na temat *duplicarii*, Breeze 1971, 134; Le Bohec 1994, 210. Według wydawców *The Amherst Papyri*: *ala Heracliana stationed at Coptos in the twenty-fourth, twenty-fifth and twenty-sixth years of Commodus*, P. Amh. 107.

¹³⁹ 100 *artabae* = 100 *medimnes* = 5200 litres, Campbell 1994, XVIII.

6. P. Atilius Aebutianus

Nomen gentile Aebutianusa¹⁴⁰ ukazuje inskrypcja pochodząca z Rzymu¹⁴¹. Jego *tria nomina*, czyli Publius Atilius Aebutianus podaje inskrypcja z Dalmacji¹⁴². Atilius Aebutianus pochodził prawdopodobnie z Asseria w Dalmacji¹⁴³. O związkach Aebutianusa z tym miastem może świadczyć tytuł proktora (*patronus*) tego miasta.

Atilius Aebutianus był przyjacielem Antistiusa Burrusa¹⁴⁴ i PPO, który zginął z rozkazu wyzwolenca i kubikulariusza cesarskiego Cleandra (HA, *Commodus* 6, 11–12). Wyżej wspomniana inskrypcja, która podaje pełną onomastykę Aebutianusa, określa go jako prefekta pretorianów, *clarissimus vir* i patrona Asseriatium w Dalmacji¹⁴⁵. Prawdopodobnie tytuł *clarissimus vir*, który określał osoby stanu senatorskiego, jest w tym przypadku efektem *adlectio* Aebutianusa do senatu, co nie było równoznaczne z pełnieniem magistratur senatorskich. Posiadanie tytułu *clarissimus vir* jest równorzędne z uzyskaniem *ornamenta consularia*¹⁴⁶.

Uczeni sądzą, że Aebutianus został zamordowany w 187 roku¹⁴⁷. Wydaje się, że data podana przez historyków jest błędna ze względu na datowanie inskrypcji pochodzącej z Rzymu – CIL VI 3682 = CIL VI 31154:

¹⁴⁰ PIR² A 1294.

¹⁴¹ Dokładnie zapisane w dopełniaczu jako *Atili*, CIL VI 3682 = CIL VI 31154.

¹⁴² ILS 9001.

¹⁴³ ILS 9001; Passerini 1939, 307; Absil 1997, 29. Na temat Asseria zob. Tomaschek 1896, 1746.

¹⁴⁴ L. Antistius Burrus, PIR² A 757. Antistius Burrus był konsulem roku 181 (CIL VI 213 = ILS 2099; CIL VI 725 = ILS 4206; CIL VI 1979; CIL V 7907; CIL VI 861 = CIL X 1791). Helwiusz Pertinax oskarżył Antistiusa Burrusa o dążenie do władzy cesarskiej (HA, *Pertinax* 3, 7). Siostra Kommodusa, Vibia Aurelia Sabina była żoną Antistiusa Burrusa, Rohden 1896b, 2548.

¹⁴⁵ ILS 9001: *P.Atilio / Aebutiano / praef. praet., / c. v., patrono / [op]timo, ord. / [Asseriatium]...*

¹⁴⁶ Ensslin 1954, 2399; Passerini 1939, 307. Za cesarzy z dynastii Antoninów oprócz Atiliusa Aebutianusa jedynie prefekt pretorianów Sextus Cornelius Repentinus posiadał tytuł *vir clarissimus*. Warto podkreślić, że według wydawców *Corpus Inscriptionum Latinarum* także Publius Taruttienus Paternus posiadał tytuł *vir clarissimus*, CIL VI 27118. Podanie tego tytułu w tym przypadku jest jedynie hipotetyczne, gdyż inskrypcja nie zachowała się w całości. Zob. biogram P. Taruttienusa Paternusa.

¹⁴⁷ Passerini 1939, 307; Howe 1966, 66; Garzetti 1974, 537; Absil 1997, 189.

[*Pro sal(ute) Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aur(eli) Commod]i Aug(usti) Pii Felicis et Atili / [Aebutiani trib(uni) n]umeri eq(uitum) sing(ularium) ei(us) et [(centurionum) exerc(itatorum) / Cassi Romani Ael(i) Vict(oris) / [missi honesta missione VI]II Idus Ian[uaris] / [Fusciano II et] Silan[oc(n)s(ulibus)].*

Inskrypcja ta jest datowana na 6 stycznia 188 lub 189 roku ([*missi honesta missione VI]II Idus Ian[uaris] / [Fusciano II et] Silan[oc(n)s(ulibus)]*). Podstawowe znaczenie ma w tym przypadku interpretacja początkowego fragmentu inskrypcji: [*Pro sal(ute) Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aur(eli) Commod]i Aug(usti) Pii Felicis et Atili / [Aebutiani*. Wydaje się, że dedykanci tej inskrypcji nie użyłoby zwrotu *pro salute* w stosunku do zamordowanego Aebutianusa i cesarza Kommodusa, gdyż z pewnością naraziliby się wszechwładnemu w tym czasie Cleandrowi. Na podstawie typu oraz kontekstu inskrypcji możemy stwierdzić, że Aebutianus żył 6 stycznia 188 lub 189 roku. Natomiast wątpliwości, co do określenia daty rocznej przysparza zachowanie się w treści inskrypcji jedynie *cognomen* konsula: Silan[oc(n)s(ulibus)]. Lekcja dokonana przez edytorów *Corpus Inscriptionum Latinarum* jest jedynie hipotetyczna w kwestii określenia drugiego konsula. Możliwe, że konsul Silanus z tej inskrypcji to M. Servilius Silanus (konsul roku 188), który sprawował ten urząd z Seiussem Fuscianusem, Duillius Silanus lub Q. Servilius Silanus (*consules ordinarii* 189 roku)¹⁴⁸. Ostatnio również A. Timonen, A. R. Birley i O. J. Hekster datują zamordowanie Atiliusa Aebutianusa na 188 rok¹⁴⁹. Birley łączy to wydarzenie z przygotowaniem *expeditio Germanica tertia*, która jest datowana na 5 kwietnia 188 roku¹⁵⁰.

Otto Hirschfeld i Paul von Rohden twierdzą, że PPO Aebutianus może być tożsamy z Titusem Vennoniussem Aebutianusem, czyli ekwitą, którego onomastyka zachowała się w treści inskrypcji pochodzącej z Italii (Capena)¹⁵¹. Dzięki tej inskrypcji wiemy, że Vennonius Aebutianus był ekwitą,

¹⁴⁸ Klein 1881, 84–85.

¹⁴⁹ Timonen 2000, 60; Birley 2000, 189; Hekster 2002, 71.

¹⁵⁰ Birley 2000, 189; HA, *Commodus* 12, 8–9; ILS 1574.

¹⁵¹ Hirschfeld 1877, 228; Rohden 1894a, 442; CIL VI 1635: *T. Vennonio T. f. Stell(atina) Aebutiano, patrono et municipi col(oniae) Aug(ustae) [T]aur(inorum), eq(uiti) R(omano)eq(uo) p(ublico), iud(ici) ex (quinque) dec(uriis) selecto, cur(ator) r(ei) p(ublicae) Alb(ensium) Pompeianorum, L(aurenti) L(avinati), pontiff(ici) eiusde(m) sacred(otii), Munia Q. f. Celerina uxor marito karissimo.*

obywatelem i protektorem *Augusta Taurinorum* (dzisiejszy Turyn), sędzią wybranym z pięciu dekurionów, kuratorem *Albensium Pompeianorum* oraz kapłanem *Laurenti Lavinati*. Moim zdaniem, lokalny charakter tej inskrypcji, niezgodność *gentilicium* oraz brak konkretnej informacji o pełnieniu prefektury *praetorio* przez Vennoniusa wyklucza przypuszczenie Hirschfelda i Rohdena o tożsamości tej osoby z Atiliusem Aebutianusem.

7. Regillus

Według *Historia Augusta* Regillus¹⁵² wraz z Iulianusem pełnił stanowisko PPO po śmierci Cleandra¹⁵³. Wkrótce został również skazany przez Kommodusa na śmierć (HA, *Commodus* 7, 4). Regillus prawdopodobnie zginął przed 15 lipca 190 roku, ponieważ w tym czasie Iulianus sprawował stanowisko prefekta gwardii pretoriańskiej bez kolegi na urzędzie¹⁵⁴. Możliwe, że Marcus Valerius Regillus, *quinquennalis* roku 129 (konsulat Publiusa Iuventiusa Celsusa i Luciusa Neratiusa Marcellusa), był członkiem rodziny późniejszego PPO¹⁵⁵.

8. L. Iulius Vehilius Gallus Iulianus

Jego polionimiczną nazwę, czyli L. Iulius Vehilius Gr[atus] Iulianus¹⁵⁶ podaje inskrypcja pochodząca z Rzymu, która została odkryta w 1887 roku¹⁵⁷. T. Iulius Iulianus to *tria nomina*, które podaje inskrypcja z antycznej Brixi (dzisiejsza Brescia)¹⁵⁸. Jego *nomen gentile* i *cognomen*, czyli Iulius Iulianus jest również zaadaptowane w treści inskrypcji z antycznej Ostii¹⁵⁹. Te same elementy imienia, czyli *Ioulios Ioulianos*, podaje inskrypcja z Palmy-

¹⁵² PIR² R 26.

¹⁵³ Śmierć Cleandra miała miejsce w 189 roku. Uczeni twierdzą, że objęcie prefektury *praetorio* przez Regillusa miało miejsce w 190 roku, Stein 1914, 472; Howe 1966, 67; Absil 1997, 191.

¹⁵⁴ CIL XIV 4378.

¹⁵⁵ CIL VI 10299.

¹⁵⁶ PIR² I 615; Hanslik 1970, 509–510.

¹⁵⁷ CIL VI 31856 = ILS 1327.

¹⁵⁸ CIL V 4343.

¹⁵⁹ CIL XIV 4378.

ry¹⁶⁰. Ostatnio, CIL VI 41271 (Roma 2000) ukazuje nieco odmienną, lecz moim zdaniem, bardziej trafną formę jego imienia – L. Iulius Vehilius Ga[llus] Iulianus. Przez antycznych pisarzy okreśłany jako Iulianus (HA, *Commodus* 7, 4; 11, 3; Cass. Dio, 72, 14, 1). Cesarskie *gentilicium* Iulianusa jest najliczniej reprezentowane wśród ekwickich oficerów posiadających cesarskie *nomen gentile*¹⁶¹. Natomiast *cognomen* Iulianus było bardzo popularne wśród legionistów rzymskich¹⁶². Przepuszczalnie Iulianus urodził się około 127 roku¹⁶³. Stąd też możemy stwierdzić, że objął prefekturę *praetorio* w wieku 62 lat. Uczeń spierają się w sprawie pochodzenia Iulianusa¹⁶⁴.

Inskrypcja, która podaje jego pełną onomastykę, przedstawia również niezwykle bogaty ekwicki *cursus honorum* Iulianusa, który stanowi niewątpliwie błyskotliwą karierę – CIL VI 31856 = ILS 1327¹⁶⁵:

Luciuszowi Iuliuszowi Vehiliusowi Gallusowi Iulianusowi, prefektowi gwardii pretoriańskiej, prefektowi odpowiedzialnemu za dostawy zboża do Rzymu, sekretarzowi do spraw rachunkowości w kancelarii cesarskiej, prefektowi floty pretorskiej z Misenum, prefektowi floty pretorskiej z Rawenny, prokuratorowi *Augusta* i dowódcy oddziałów wydzielonych z legionu w czasach wojny w Brytanii, prokuratorowi prowincji Luzytanii i Wettonii, prokuratorowi *Augusta* i dowódcy oddziału wydzielonego z legionu przez [...], prefektowi floty z Pontu, prokuratorowi *Au-*

¹⁶⁰ ILS 8869.

¹⁶¹ Żyromski 2001, 25. Blisko jedna czwarta ekwickich oficerów posiada cesarskie *gentilicium*.

¹⁶² Dean 1916, 33–34.

¹⁶³ Żyromski 2001, 102.

¹⁶⁴ Jedni uznają Palmyrę (ILS 8869) za miejsce pochodzenia Iulianusa, natomiast inni wskazują na Italię. Zob. Żyromski 2001, 102.

¹⁶⁵ CIL VI 31856 = ILS 1327: *L. Iulio Veh[il]io Gr[at]o Iuliano, praef[ect]o] pr(aetorio), praef[ect]o ann(onae), a rationib(us), praef[ect]o c[lassis p]raet(oriae) Misemat(is), praef[ect]o] classis praet(oriae) Raven[nat(is), proc(uratori)] Aug(usti) et praep(osito) vexil[la]tion(ibus) tempore belli [Britannici, pr]oc(uratori) Aug(usti) provinc[iae] Lusit[aniae] et Vett[oniae], proc(uratori) Aug(usti) et praeposit(o) vexillationis per[...] proc(uratori) Aug(usti) et praef[ect]o classis Po[n]tic[a]e, proc(uratori) Aug(ustorum) e]t praep[os]ito] vexillationis per Achaia[m] et Macedoniam et in Hispanias, adversus Castabocas et Mauros rebelles, praeposito vexillationibus tempore belli Germanici et Sarmat(ici), praef[ect]o alae Tampianae, praef[ect]o alae Herculanae, trib(uno) cohort(is) primae Ulpiae Pannoniorum, praef[ect]o cohort(is) tertiae August(ae) Thracum, donis militaribus donato ab Impe[r]atoribus Antonio et Vero ab victoriam [belli Parthi]ci, item ab Antonio et [Commodo ob vic]tor(iam) belli Germ[a]nic(i) [et Sarmatici]...*

gusta i dowódcy oddziału wydzielonego z legionu w Grecji, Macedonii i w Hiszpanii, walczącemu przeciw Kostobokom i rebelii Maurów, dowódcy oddziałów wydzielonych z legionu z czasów wojny z Germanami i Sarmatami, prefektowi skrzydła jazdy *Tampianae*, prefektowi skrzydła jazdy *Herculanae*, trybunowi kohorty pierwszej *Ulpiae Pannoniorum*, prefektowi kohorty trzeciej *Augustae* trackiej, obdarowanemu wojskową nagrodą pieniężną przez Imperatorów Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa za zwycięską wojnę partyjską, podobnie przez Marka Aureliusza i Kommodusa za zwycięstwo w wojnie z Germanami i Sarmatami [...] (tłum. K. Kłodziński).

Cursus Iulianusa przedstawiony jest w sposób „zstępujący” (*cursus inversus*). L. Iulius Vehilius Gallus Iulianus odbył cztery *militiae* – *praefectus cohortis tertiae Augustae Thracum (quingenariae)*¹⁶⁶, *tribunus cohortis primae Ulpiae Pannoniorum (milliariae)*¹⁶⁷, *praefectus alae Herculanae (quingenariae)*¹⁶⁸, *praefectus alae Tampianae (milliariae)*¹⁶⁹. Należy stwierdzić, że niewielu *equites* dostało tak dużej koncentracji doświadczenia wojskowego. Około 3% ekwickich dowódców, którzy ukończyli *militia prima*, mogło liczyć na osiągnięcie *militia quarta*, gdyż na około trzysta stanowisk, wchodzących w skład *militia prima* tylko około dziewięć było dostępnych w ramach *militia quarta*¹⁷⁰.

Między 157 a 160 rokiem Iulianus był prefektem kohorty III *Augustae* trackiej w Syrii¹⁷¹. Między 160 a 163 Iulianus sprawował trybunat kohorty I *Ulpiae Pannoniorum* w Pannonii *Superior*¹⁷². Podczas pełnienia tego stanowiska, T. Iulius Iulianus wystawił inskrypcję *praesidi optimo* oraz M. Noniu-

¹⁶⁶ W II wieku *cohors* III *Augusta Thracum* stacjonowała w Syrii, Cheesman 1914, 162.

¹⁶⁷ W II wieku *cohors* I *Ulpia Pannoniorum* stacjonowała w prowincji *Pannonia Superior*, Cheesman 1914, 153.

¹⁶⁸ W II wieku *ala* I *Thracum Herculania* stacjonowała w Syrii, Cheesman 1914, 161.

¹⁶⁹ *Ala* I *Pannoniorum Tampiana* stacjonowała w Norikum, Hanslik 1970, 510; Żyromski 2001, 102.

¹⁷⁰ Devijver 1992a, 67; P. A. Brunt (Brunt 1983, 47) uważa, że każde ze stanowisk w ramach *militiae* było sprawowane przez ekwitów tylko jeden rok. Z kolei Y. Le Bohec (Le Bohec 1994, 41) i M. Hassall (Hassall 2000, 335) twierdzą, iż każdy z etapów kariery wojskowej ekwity trwał trzy lata. Natomiast G. Webster (Webster 1998, 113) i P. Southern (Southern 2007, 129) sądzą, iż każde ze stanowisk w ramach *militiae* było sprawowane przez trzy lub cztery lata.

¹⁷¹ Premerstein 1912, 155; Hanslik 1970, 509; Żyromski 2001, 102.

¹⁷² Premerstein 1912, 155; Hanslik 1970, 509; Żyromski 2001, 102.

sowi Macrinusowi (*cos. suff.* roku 154), legatowi *Augusta* rangi pretorskiej prowincji *Pannonia Superior*¹⁷³. Na tej inskrypcji *praenomen* Iulianusa brzmi Titus, a nie Lucius jak podaje późniejsza inskrypcja (CIL VI 31856 = ILS 1327). W 167 roku Iulianus jako prefekt *alae Herculanae* w wojnie partyjskiej otrzymał *dona militaria*¹⁷⁴. Następnie w 167 lub 168 roku wybitny dowódca był prefektem *alae I Pannoniorum Tampianae* w Noricum¹⁷⁵. Pomiedzy 166 a 180 rokiem Iulianus został czterokrotnie wyznaczony do dowodzenia *vexillationes*¹⁷⁶. Iulianus jako *procurator Augusti (ducenarius)* posiadał nadzwyczajne uprawnienia dowódcze¹⁷⁷. Znakomity oficer bronił prawdopodobnie północnego *limesu* przed Germanami i Sarmatami¹⁷⁸. L. Iulius Vehilius Gallus Iulianus walczył też przeciw Kostobokom, którzy dokonali inwazji na Bałkany w 170 roku¹⁷⁹. Około 171 roku został wysłany do Hiszpanii by walczyć z Maurami¹⁸⁰, następnie w 173 roku Iulianus został prokuratorem *Augusti* oraz prefektem prowincjonalnej *classis Ponticae (centenarius)*¹⁸¹. W dodatku, Iulianus był prokuratorem jednej z prowincji oraz dowodził flotami z Misenum i Rawenny¹⁸². W 177 roku został prokuratorem *Augusti provinciae Lu-*

¹⁷³ CIL V 4343.

¹⁷⁴ Premerstein 1912, 156; Żyromski 2001, 102. R. Hanslik nie określa konkretnej daty sprawowania *militia tertia* przez Iulianusa, Hanslik 1970, 509. Również inskrypcja z Palmyry stwierdza sprawowanie tego stanowiska przez Iulianusa, ILS 8869.

¹⁷⁵ Premerstein 1912, 156; Żyromski 2001, 102. W tym przypadku R. Hanslik (Hanslik 1970, 510) wskazuje na 167 rok jak datę sprawowania *militia quarta* przez Iulianusa. Lecz nie można zgodzić się z tą weryfikacją chronologiczną, gdyż zachowanie się w treści inskrypcji zwrotu *ab victoriam belli Parthici* poświadcza rok 167 jako datę sprawowania *militia tertia* przez Iulianusa, choć możliwe, że jeszcze w tym samym roku Iulianus objął prefekturę w Noricum.

¹⁷⁶ Smith 1979, 267. H. G. Pflaum (Pflaum 1950, 129) wskazuje, że określone w tej inskrypcji pojedyncze *vexillatio*, a nie *vexillationes* w liczbie mnogiej (CIL III 10471–73 = ILS 1097; CIL VI 1408 = ILS 1142; CIL VI 1551), *exercitus*, czy też *legiones*, jest wyjątkiem.

¹⁷⁷ Pflaum 1950, 245: *Tout comme le commandement militaire extraordinaire* etc.

¹⁷⁸ Żyromski 2001, 102.

¹⁷⁹ Premerstein 1912, 158; Sherk 1957, 54; Birley 2000, 190; Żyromski 2001, 102. Również Pausaniasz wspomina o najeździe Kostoboków na Grecję (Pausanias 10, 34, 5).

¹⁸⁰ Również *Historia Augusta* wspomina o pokonaniu Maurów w Hiszpanii przez legatów cesarza Marka Aureliusza (HA, *Marcus Aurelius* 21, 1–2).

¹⁸¹ Premerstein 1912, 156; Hanslik 1970, 510; Żyromski 2001, 102.

¹⁸² Spośród trzynastu prefektów flot pretorskich z Misenum i Rawenny, których kariery są znane, tylko dwóch, L. Iulius Vehilius Gallus Iulianus oraz Q. Baienus Blassianus dowodziło flotami prowincjonalnymi, Saller 1980, 54, przypis 63; Żyromski 2001, 33. Q. Baienus Blassianus oprócz *classis praetoriae Ravennatis* dowodził *classis Britannica*, CIL XIV 5341; Żyromski 2001, 33, 79.

*sitaniae i Vettoniae (ducenarius)*¹⁸³. Możliwe, że dzięki Iulianusowi zostały zlikwidowane niepokoje w Luzytanii (HA, *Marcus Aurelius* 22, 11).

Następnie Iulianus był *proc(urator)] Aug(usti) et praep(ositus) vexil[la]tion(ibus) tempore belli [...]*¹⁸⁴. Lakuna w tym miejscu jest w dwojaki sposób uzupełniana. Borghesi 1897, 72 = CIL VI 31856 = ILS 1327 podają *Britannici* jako uzupełnienie. Stąd też według V. Chapota i B. Borghesiego Iulianus dowodził jednym *vexillatio* podczas wojny w Brytanii w latach 183–184¹⁸⁵. Możliwe, że Ulpius Marcellus¹⁸⁶ był wspierany przez jednostki wojskowe Iulianusa podczas wojny w Brytanii¹⁸⁷. Natomiast CIL VI 41271 (Roma 2000) przedstawia *Germanici II* jako uzupełnienie tej lanki. M. Żyromski uważa, że między 178 a 180 rokiem ekwicki oficer był *procurator Augusti et prepositus vexillationis tempore belli Germanici II donis militaribus donatus ab Imp. Antonino et Commodo ob victoriam belli Germanici et Sarmatici*¹⁸⁸. To stwierdzenie wydaje się bliższe prawdy, gdyż jest zgodne z chronologiczną kolejnością sprawowania urzędów przez tego ekwite. Iulianus nie mógł walczyć w Brytanii w latach 183–184, będąc jednocześnie prefektem floty pretorskiej z Misenum i Rawenny. Te stanowiska stanowiły kolejne szczeble ekwickiego *cursus honorum* Iulianusa.

Tylko jeden rok Iulianus dowodził każdą z flot, które stacjonowały w Italii. Między 183 a 184 Iulianus sprawował stanowisko prefekta floty z Misenum (*ducenarius*), natomiast między 184 a 185 prefekta floty z Rawenny (*ducenarius*)¹⁸⁹. Sprawowanie tylu stanowisk doprowadziło nie tylko do posiadania umiejętności i doświadczenia wojskowego przez Iulianusa, ale i zaznajomienia się w materii cywilnej, a dokładanie administracyjno-finansowej¹⁹⁰. Kolejno Iulianus sprawował stanowisko cywilne w kancela-

¹⁸³ Hanslik 1970, 510; Żyromski 2001, 102.

¹⁸⁴ Premerstein 1912, 159.

¹⁸⁵ Chapot 1896, 155: *Chef d'une vexillation pendant la guerre de Bretagne (183–184)* etc.; Borghesi 1897, 73: *en 183–184, il combat en Bretagne* etc.

¹⁸⁶ L. Ulpius Marcellus, PIR² V 557.

¹⁸⁷ Rostovtseff, Mattingly 1923, 96.

¹⁸⁸ CIL VI 41271; Żyromski 2001, 102. Możliwe, że niezachowaną wzmianką na końcu inskrypcji było uhonorowanie Iulianusa z okazji odbycia triumfu (*triumphus felicissimus Germanicus secundus*) przez Kommodusa po zakończeniu wojny z Germanami i Sarmatami, CIL VI 41271; Premerstein 1912, 159. Kommodus odbył triumf najprawdopodobniej 22 października 180 roku, czyli siedem miesięcy po śmierci swojego ojca, Balbuza 2005, 125, 241; HA, *Commodus* 3, 6; ILS 1420.

¹⁸⁹ Eck, Lieb 1993, 86–87; Żyromski 2001, 102.

¹⁹⁰ Saller 1980, 55.

rii cesarskiej (*a rationibus*) oraz dwie wielkie prefektury, prefekturę *annonae* w 189 roku i *praetorio* w latach 189–190. Prawdopodobnie Iulianus sprawował stanowisko prefekta *annonae* przed Marcusem Aureliusem Papiriusem Dionysiusem¹⁹¹. Iulianus jako jedyny prefekt *annonae* osiągnął kolejno stanowisko PPO¹⁹².

Pełnienie prefektury *praetorio* przez Iuliusa Iulianusa potwierdzone jest również przez fragment innej inskrypcji¹⁹³. Inskrypcja ta datowana jest na 15 lipca 190 roku ([ded(icata) I]d(us) Iul(ias) Commo(do) Aug(usto) VI / [[[M(arco) Pe]tronio Septimiano]] co(n)s(ulibus)). Dzięki tej inskrypcji wiemy, że 15 lipca 190 roku Iulianus sprawował stanowisko PPO bez kolegi na urzędzie.

Jedynie *Historia Augusta* opisuje sytuację, która była wyjątkowo hańbiąca dla tak doświadczonego ekwity. Według niej Kommodus w obecności służby wrzucił do stawu Iulianusa ubranego w togę. Cesarz nakazał także Iulianusowi, by ten nago i z zniekształconą twarzą tańczył przed swymi konkubinami, uderzając w cymbałki (HA, *Commodus* 11, 3). Możliwe, że ta sytuacja opisana przez *Historia Augusta* jest jedynie retoryczną przesadą.

Po śmierci Cleandra Iulianus był kolegą Regilliusa na stanowisku PPO. Podobnie jak Regillus, Iulianus został skazany przez Kommodusa na śmierć (Cass. Dio, 72, 14, 1; HA, *Commodus* 7, 4) i potępiony poprzez *damnatio memoriae* (CIL XIV 4378). Według Kasjusza Diona Iulianus był jednym z wybitnych ludzi, którzy zginęli z rozkazu Kommodusa. Kommodusa i Iu-

¹⁹¹ PIR A 883; PIR² A 1567; Cuq 1884, 365; Friedlaender 1888, 179; Rohden 1896d, 2515; Crook 1955, s. 154, nr 53; Samonati 1957, 827–828. Marcus Aurelius Papirius Dionysius pochodził z jednej ze wschodnich prowincji Imperium oraz był pierwszym cesarskim *consiliarius* stanu ekwickiego, Pflaum 1950, 64, 185. Papirius Dionysius był doświadczonym prawnikiem (Rohden 1896d, 2515) oraz członkiem *consilium principis* Marka Aureliusza (*adsumptus in consilium* z płacą 60 000 sestercji, CIL X 6662 = ILS 1455). Dzięki tej samej inskrypcji wiemy, że za panowania Marka Aureliusza Papirius Dionysius był *consiliarius Augusti* (*centenarius*), *praefectus vehicularum* (*ducenarius*), *a copiis Augusti* (*ducenarius*) oraz *a libellis* i *a cognitionibus* (*ducenarius*) za Kommodusa. W 188 roku był prefektem Egiptu (P. Oxy., 1110; Ballou 1921, 106; Brunt 1975, 146). Prawdopodobnie w 189 roku objął stanowisko *praefectus annonae* w Rzymie (Cass. Dio, 72, 13, 1). W tym przypadku objęcie stanowiska *praefectus annonae* (niższe w hierarchii ekwickiego *cursus honorum* od prefektury Egiptu) po prefekturze Egiptu mogło stanowić wyraz dezaprobaty Cleandra w stosunku do osoby Dionysiusa. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że ta degradacja mogła spowodować wrogość Dionysiusa do Cleandra. W 189 roku Papirius Dionysius został zamordowany z rozkazu Kommodusa (Cass. Dio, 72, 14, 3).

¹⁹² Pflaum 1950, 258.

¹⁹³ CIL XIV 4378: [[[Iulio Iulian(o)]] pr(aefecto) pr(aetorio)].

lianusa musiała łączyć więź głębokiej przyjaźni, gdyż Kommodus zwracał się do niego, nazywając go nawet publicznie „ojcem” (Cass. Dio, 72, 14, 1). Prawdopodobnie datą *post quem* zamordowania Iulianusa jest 15 lipca 190 roku.

9. Motilenus

Jego *nomen* pochodzi prawdopodobnie od *nomen gentile* – Motilius¹⁹⁴. Jedyne *Historia Augusta* podaje informacje na temat Motilenusa¹⁹⁵, który sprawował prefekturę *praetorio* w ostatnim okresie panowania Kommodusa¹⁹⁶. Według niej Kommodus zgładził prefekta pretorianów Motilenusa za pomocą zatrutej figi (HA, *Commodus* 9, 2).

10. Q. Aemilius Laetus

Jego *tria nomina*, czyli Quintus Aemilius Laetus¹⁹⁷ podaje *Historia Augusta* (HA, *Commodus* 17, 1). Aemilius Laetus to *nomen gentile* i *cognomen*, które podaje Kasjusz Dio (Cass. Dio, 72, 19, 4). Aemilius Laetus pochodził z afrykańskiej kolonii Thaenae¹⁹⁸. PPO Quintus Aemilius Laetus był bratem Quintusa Aemiliusa Pudensa, centuriona legionu III *Augustae*, II *Augustae*, XI *Claudiae*, *adlecto in comitatu* Kommodusa, *Ilvir* i *quinquennalis* kolonii *Thaenitanae*¹⁹⁹.

Quintus Aemilius Laetus był PPO w 192 roku, czyli w końcowym okresie panowania Kommodusa (HA, *Commodus* 17, 1; Cass. Dio, 72, 19, 4; Herodian, 1, 17)²⁰⁰. Dzięki poparciu Laetusa, w 191 lub 192 roku Septy-

¹⁹⁴ PIR² M 689; CIL VI 975: [*P(ublius)*] *Motilius P(ubli) l(ibertus) Hermes*; CIL VIII 19504: *M(arcus) Motilius / Valens*.

¹⁹⁵ PIR² M 689.

¹⁹⁶ Stein 1933, 386.

¹⁹⁷ PIR² A 358.

¹⁹⁸ AE 1949, 38; Kotula 1972, 162; Absil 1997, 29. Dokładnie *colonia Aelia Augusta Mercurialis Thaenitana*, CIL VI 1685; Treidler 1934, 1701. Thaenae to kolonia założona przez Hadriana, która jeszcze jako miasto portowe pod koniec I wieku zawdzięczała swoją pomyślność wysokiej koniunkturze w handlu oliwkami, Devijver 1992b, 244.

¹⁹⁹ AE 1949, 38.

²⁰⁰ Rohden 1894b, 550; Kotula 1972, 161–162.

miesz Sewer objął dowództwo nad wojskiem w Germanii (HA, *Septimius Severus* 4, 4)²⁰¹. C. Wells twierdzi słusznie, że ta pomoc mogła wynikać ze wzajemnego popierania się osób pochodzenia afrykańskiego, które w tym czasie posiadały w Rzymie wielkie wpływy²⁰². Wyrazem zaufania cesarza do PPO był fakt, że Kommodus pozdrowił Laetusa pocałunkiem po zwycięskiej walce z gladiatorami (Cass. Dio, 72, 19, 4)²⁰³. Według *Historia Augusta* Laetus odwiedził Kommodusa od planu spalenia Rzymu (HA, *Commodus* 15, 7). 31 grudnia 192 roku prefekt *praetorio* Q. Aemilius Laetus brał udział wraz z Ecluctusem²⁰⁴ i Marcją²⁰⁵ w skutecznym spisku, którego celem było zamordowanie Kommodusa (Cass. Dio, 72, 22; HA, *Commodus* 17, 1–2; *Pertinax* 5, 1; Herodian, 1, 16, 4–5; 1, 17)²⁰⁶.

Aemilius Laetus pomagał Helwiuszowi Pertinaxowi w objęciu władzy cesarskiej (Cass. Dio, 73, 1, 1–2; Herodian, 2, 1–2; HA, *Pertinax* 4, 5–6; 5, 1–2; 10, 9). Laetus sprawował stanowisko PPO także za panowania Pertinaxa (HA, *Pertinax* 10, 8). Q. Aemilius Laetus przyczynił się także do zamordowania cesarza Pertinaxa 28 marca 193 roku (Cass. Dio, 73, 6, 3; 73, 9, 1; HA, *Pertinax* 10, 8–9; 11, 7)²⁰⁷. Laetus był prawdopodobnie zawiedziony zakresem swojej władzy. Niewątpliwie myślał, że będzie odgrywał taką rolę, jaką odgrywali Perennis i Cleander za panowania Kommodusa. W 193 roku, Didius Iulianus zamordował Quintusa Aemiliusa Laetusa, gdyż obawiał się, że PPO sprzyja Sewerowi (Cass. Dio, 73, 16, 5; HA, *Didius Iulianus* 6, 2)²⁰⁸.

*

Polityczne znaczenie oraz wpływy opisanych PPO cesarza Kommodusa rzucają nowe światło na styl sprawowania władzy przez ostatniego cesarza

²⁰¹ Według Platnauera (Platnauer 1918, 47–48, przypis 3), za wstawiennictwem Laetusa Septymiusz Sewer został legatem obu Panonii. D. Okoń (Okoń 2009, 22) twierdzi, że Sewer został legatem Panonii Górnej. PPO Kommodusa uwolnili także Septymiusza Sewera przed oskarżeniami o zasięganie wyroczni w sprawie władzy cesarskiej u wróżbitów lub Chaldejczyków (HA, *Septimius Severus* 4, 3–4).

²⁰² Wells 2005, 303.

²⁰³ Crook 1955, 149, nr 12.

²⁰⁴ PIR² E 3; Stein 1905, 2208.

²⁰⁵ Marcja Aurelia Ceionia Demetrias, PIR² M 261.

²⁰⁶ Okoń 2009, 21.

²⁰⁷ Platnauer 1918, 54; Okoń 2009, 21.

²⁰⁸ Rohden 1894b, 550.

z dynastii Antoninów. Wydaje się, że pewne formalne wymogi przy nadawaniu stanowiska prefekta pretorianów istniały w epoce pryncypatu²⁰⁹, lecz to w ostateczności wola cesarza była dźwignią kariery i decydowała o tym, jaki urząd i przez kogo ma zostać objęty²¹⁰. Za panowania Kommodusa na stanowisko PPO nie wybierano najlepszych, a najbardziej zaufanych i zależnych od cesarza towarzyszy, choć zdarzali się i tacy prefekci pretorianów, jak Publius Taruttienus Paternus czy też Lucius Iulius Vehilius Gallus Iulianus, którzy byli wyjątkowymi jednostkami, znawcami prawa, administracji państwowej oraz dowódcami wojskowymi z czasów Marka Aureliusza. Łamanie wielu reguł, wszechwładza Sextusa Tigidiusa Perennisa, Marcusa Aureliusza Cleandra oraz fakt, że wszyscy PPO zostali zamordowani, potwierdza tezę, że rządy Kommodusa były okresem chaosu²¹¹. Spiski pałacowe, bunty społeczne, samowola PPO oraz słabość, nieodpowiedzialność i tchórzostwo Kommodusa doprowadziły do upadku życia politycznego w ówczesnym Rzymie. Jurysdykcja karna oraz kontrola nad kohortami pretorianów w Rzymie, skumulowana w rękach urzędnika stanowiła niesamowitą pokusę uzyskania pełni władzy, a nawet osiągnięcia purpury cesarskiej. Perennisowi i Cleandrowi nie było dane zostać cesarzami, lecz, m.in., wzrost wpływów i znaczenia prefektów pretorianów za czasów dynastii Sewerów doprowadził do objęcia władzy cesarskiej przez prefekta gwardii pretoriańskiej Makryna w 217 roku.

Wykaz cytowanej literatury

Absil 1997 – M. Absil, *Les Préfets du prétoire d'Auguste à Commode 2 avant Jésus–Christ 192 après Jésus–Christ*, Paris 1997.

Alföldy 1981 – G. Alföldy, *Die Stellung der Ritter in der Führungsschicht des Imperium Romanum*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts”, 11, 1981, 169–215.

---

²⁰⁹ Na przykład cesarz Marek Aureliusz ubolewał nad tym, że nie może uczynić Helwiusza Pertinaxa prefektem pretorianów ze względu na jego przynależność do stanu senatorskiego (HA, *Pertinax* 2, 9).

²¹⁰ Pflaum 1950, 295–296; Weaver 1967, 17; Saller 1980, 44; Syme 1980, 77; Brunt 1983, 42; Campbell 1984, 116.

²¹¹ Jedynie na temat losów Titusa Longaeusa Rufusa źródła literackie nie podają informacji.

- Alföldy 2003** – G. Alföldy, *Historia społeczna starożytnego Rzymu*, tłum. pol. A. Gierlińska, Poznań 2003.
- Arnheim 1971** – M. T. W. Arnheim, *Third Century Praetorian Prefects Senatorial Origin: Fact or Fiction?*, „Athenaeum”, 49, 1971, 74–88.
- Balbuza 2005** – K. Balbuza, *Triumfator. Triumfi ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, Poznań 2005.
- Ballou 1921** – S. H. Ballou, *The Carriere of the Higher Roman Officials in Egypt in the Second Century*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association”, 52, 1921, 96–110.
- Berger 1932** – A. Berger, s.v. *Tarruntenus Paternus*, RE IV A,2, 1932, col. 2405–2407.
- Birley 1999** – A. R. Birley, *Septimius Severus: The African Emperor*, London–New York 1999 (wyd. org. London 1971).
- Birley 2000** – A. R. Birley, *Hadrian to the Antonines*, „Cambridge Ancient History, vol. XI: The High Empire, A.D. 70–192”, Cambridge 2000, 132–194.
- Birley 2005** – A. R. Birley, *The Roman Government of Britain*, Oxford–New York 2005.
- Borghesi, Cuq 1897** – B. Borghesi, *Oeuvres complètes de Bartolomeo Borghesi*, ed. É. Cuq, t. X: *Les préfets du prétoire*, Paris 1897.
- Breeze 1971** – D. J. Breeze, *Grades and Ranks below the Centurionate*, „The Journal of Roman Studies”, 61, 1971, 130–135.
- Breeze 1993** – D. J. Breeze, *The Organization of the Career Structure of the Immunes and Principales of the Roman Army*, [w:] D. J. Breeze, B. Dobson, *Roman officers and Frontiers (Mavors X)*, Stuttgart 1993, 11–58.
- Brunt 1973** – P. A. Brunt, *The fall of Perennis: Dio-Xiliphinus 72. 9. 2*, „The Classical Quarterly”, 23, 1, 1973, 172–177.
- Brunt 1975** – P. A. Brunt, *The Administrators of Roman Egypt*, „The Journal of Roman Studies”, 65, 1975, 124–147.
- Brunt 1983** – P. A. Brunt, *Princeps and Equites*, „The Journal of Roman Studies”, 73, 1983, 42–75.
- Callewaert 1905** – C. Callewaert, *Questions de droit concernant le process du martyr Apollonius*, „Revue de Questions Historiques”, t. 33, 77, 1905, 349–375.
- Camodeca 1981** – G. Camodeca, *La Carriera Del Prefetto Del Pretorio Sex. Cornelius Repentinus In Una Nuova Iscrizione Puteolana*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, 43, 1981, 43–56.

- Campbell 1984** – J. B. Campbell, *The Emperor and the Roman Army, 31 BC –AD 235*, Oxford 1984.
- Campbell 1994** – B. Campbell, *The Roman Army, 31 B.C.–A.D. 337. A Sourcebook*, London 1994.
- Chapot 1896** – V. Chapot, *La Flotte de Misène. Son histoire, son reclutement, son régime administratif*, Paris 1896.
- Cheesman 1914** – G. L. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, Oxford 1914.
- Christol, Demougin 1988** – M. Christol, S. Demougin, *Notes de Prosopographie Equestre IV*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, 74, 1988, 14–21.
- Christol 1999** – M. Christol, *L’ascension de l’ordre équestre. Un thème historiographique et sa réalité*, [w:] *L’Ordre Equestre. Histoire d’une aristocratie (II siècle av.J.C. – IIIe siècle ap.J.C.). Actes du colloque international organisé par S. Demougin, H. Devijver et M.-Th. Raepsaet-Charlier (Bruxelles–Leuven, 5–7 octobre 1995)*, Rome 1999, 613–628.
- Cicogna 1902** – G. Cicogna, *Consilium principis. Consistorium. Ricerche di Diritto romano pubblico e di Diritto privato*, Torino 1902.
- Crook 1955** – J. Crook, *Consilium principis. Imperial counsils and counsellors from Augustus to Diocletian*, Cambridge 1955.
- Cuq 1884** – É. Cuq, *Le Conseil des Empereurs d’Auguste à Dioclétien*, Extrait des Mémoires présentés par divers savants à l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, I Sér. IX, 2, Paris 1884, 311–502.
- Daguet 1988** – A. Daguet, *Vitruvius Secundus, ab epistulis: un lettré africain?*, „Revue des Études Augustiniennes”, 34, 1988, 3–13.
- Dąbrowa 1990** – E. Dąbrowa, *Rozwój i organizacja armii rzymskiej*, „Filomata”, 399, 1990, 328–423.
- Dean 1916** – L. R. Dean, *A Study of the Cognomina of Soldiers in the Roman Legions*, Princeton–New Jersey 1916.
- De Laet 1943** – S. J. De Laet, *La préfecture du prétoire sous le Haut-Empire et le principe de la collégialité*, „Revue belge de philologie et d’histoire”, 22, 1943, 73–95.
- De Laet 1946** – S. J. De Laet, *Les pouvoirs militaires des Préfets du Prétoire et leur développement progressif*, „Revue belge de philologie et d’histoire”, 25, 1946, 509–554.
- Demougin 1988** – S. Demougin, *L’ordre équestre sous les julio-claudiens*, Collection de l’École Française de Rome 108, Roma 1988.

- Demougin 1999** – S. Demougin, *L'ordre équestre en Asie Mineure. Histoire d'une romanisation*, [w:] *L'Ordre Equestre. Histoire d'une aristocratie (II siècle av.J.C.–IIIe siècle ap.J.C.). Actes du colloque international organisé par S. Demougin, H. Devijver et M.-Th. Raepsaet-Charlier (Bruxelles-Leuven, 5–7 octobre 1995)*, Rome 1999, 579–612.
- Devijver 1992a** – H. Devijver, *Equestrian Officers in the East*, [w:] H. Devijver, *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army (Mavors IX)*, Stuttgart 1992, 66–100.
- Devijver 1992b** – H. Devijver, *Equestrian Officers from North Africa*, [w:] H. Devijver, *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army (Mavors IX)*, Stuttgart 1992, 223–297.
- Dirksen 1871** – H. E. Dirksen, *Der Rechtsgelehrte und Taktiker Paternus, ein Zeitgenosse der Antonine*, [w:] *H. E. Dirksen's Hinterlassene Schriften zur Kritik und Auslegung der Quellen Römischer Rechtsgeschichte und Alterthumskunde*, ed. F. D. Sanio, Bd. II, Leipzig 1871, 412–434.
- Domaszewski, Dobson 1967** – A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, 2. durchgesehene Auflage. Einführung, Berichtigungen und Nächtrage von Brian Dobson, Köln–Graz 1967.
- Durry 1954** – M. Durry, s.v. *Praetoriae Cohortes*, RE XXII, 2, 1954, col. 1607–1634.
- Eck, Lieb 1993** – W. Eck, H. Lieb, *Ein diplom für die classis Ravennas vom 22. November 206*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, 96, 1993, 75–88.
- Eck 1999** – W. Eck, *Ordo equitum romanorum, Ordo libertorum. Freigelassene und ihre Nachkommen im römischen Ritterstand*, [w:] *L'Ordre Equestre. Histoire d'une aristocratie (II siècle av.J.C. – IIIe siècle ap.J.C.). Actes du colloque international organisé par S. Demougin, H. Devijver et M.-Th. Raepsaet-Charlier (Bruxelles–Leuven, 5–7 octobre 1995)*, Rome 1999, 5–29.
- Eck 2000a** – W. Eck, *The Emperor and His Advisers*, [w:] *Cambridge Ancient History*, vol. XI: *The High Empire, A.D. 70–192*, Cambridge 2000, 195–214.
- Eck 2000b** – W. Eck, *The growth of administrative posts*, [w:] *Cambridge Ancient History*, vol. XI: *The High Empire, A.D. 70–192*, Cambridge 2000, 238–265.
- Eck 2003** – W. Eck, *The Prosopographia Imperii Romani and Prosopographical Method*, [w:] *Fifty Years of Prosopography: the Later Roman Empi-*

- re, *Byzantium and Beyond*, ed. A. Cameron, Oxford–New York 2003, 11–22.
- Ensslin 1954** – W. Ensslin, s.v. *Praefectus praetorio*, RE XXII, 2, 1954, col. 2391–2426.
- Fluss 1923** – M. Fluss, s.v. *Septimius Severus*, RE II A, 2, 1923, col. 1573.
- Forni 1953** – G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano–Roma 1953.
- Friedlaender 1888** – L. Friedlaender, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit: Von August bis zum Ausgang der Antonine*, t. I, Leipzig 1888 (6 Aufl.).
- Garzetti 1974** – A. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines. A history of the Roman Empire A.D. 14–192*, transl. J. R. Foster, London 1974.
- Greenidge 1901** – A. H. J. Greenidge, *Roman Public Life*, London–New York 1901.
- Hammond 1940** – M. Hammond, *Septimius Severus, Roman Bureaucrat*, „Harvard Studies in Classical Philology”, 52, 1940, 137–173.
- Hanslik 1970** – R. Hanslik, s.v. *L. Iulius Veh[il]ius Gr[at]us Iulianus*, RE Suppl. XII, 1970, col. 509–510.
- Hassall 2000** – M. Hassall, *The Army*, [w:] *Cambridge Ancient History*, vol. XI: *The High Empire, A.D. 70–192*, Cambridge 2000, 320–343.
- Hekster 2002** – O. J. Hekster, *Commodus. An Emperor at the Crossroads*, Amsterdam 2002.
- Hirschfeld 1877** – O. Hirschfeld, *Untersuchungen auf dem Gebiete der römischen Verwaltungsgeschichte, I: Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*, Berlin-Weidmann 1877.
- Hirschfeld 1905** – O. Hirschfeld, *Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*, Berlin 1905 (2 Aufl.).
- Howe 1966** – L. L. Howe, *The Praetorian Prefect from Commodus to Diocletian (A. D. 180–305)*, Roma 1966 (wyd. org.: Chicago 1942).
- Ibbetson 2005** – D. Ibbetson, *High classical law*, [w:] *Cambridge Ancient History*, vol. XII: *The Crisis of Empire, A.D. 193–337*, Cambridge 2005, 184–199.
- Jörs 1893** – P. Jörs, s.v. *Aemilius Macer*, RE I, 1893, col. 567–568.
- Karlowa 1885** – O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte*, Bd. I, Leipzig 1885.
- Klein 1881** – J. Klein, *Fasti consulares inde a Caesaris nece usque ad imperium Diocletiani*, Lipsiae 1881 (*Bibliotheca Teubneriana*).

- Kluczek 2006** – A. A. Kluczek, *Studia nad propagandą polityczną w Cesarstwie Rzymskim (II–III w.)*, Toruń 2006.
- Kłodziński 2010** – K. Kłodziński, *Marcus Aurelius Cleander – praefectus praetorio or a pugione of the Emperor Commodus?*, [w:] *Society and Religions. Studies in Greek and Roman History*, ed. D. Musiał, vol. 3, Toruń 2010, 55–77.
- Kolb 2008** – F. Kolb, *Ideał późnoantycznego władcy. Ideologia i autoprezentacja*, tłum. pol. A. Gierlińska, Poznań 2008.
- Kolendo, Żelazowski 2003** – J. Kolendo, J. Żelazowski, *Teksty i pomniki. Zarys epigrafiki rzymskiej okresu Cesarstwa Rzymskiego*, Warszawa 2003.
- Kotula 1972** – T. Kotula, *Afryka północna w starożytności*, Wrocław 1972.
- Kubitschek 1889** – J. W. Kubitschek, *Imperium Romanum. Tributum Descriptum*, Pragae–Vindobonae–Lipsiae 1889.
- Kuleczka 1974** – G. Kuleczka, *Studia nad rzymskim wojskowym prawem karnym*, Poznań 1974.
- Last 1936** – H. Last, *The Prinicipate and The Administration*, [w:] *Cambridge Ancient History*, vol. XI: *The Imperial Peace, A.D. 70–192*, Cambridge 1936, 393–432.
- Le Bohec 1994** – Y. Le Bohec, *The Imperial Roman Army*, London 1994.
- Łuć 2004** – I. Łuć, *Oddziały pretorianów w starożytnym Rzymie. Rekrutacja, struktura, organizacja*, Lublin 2004.
- Łuć 2008** – I. Łuć, *Prozopografia w badaniach nad karierami żołnierzy wojsk rzymskich*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. I, pod red. A. Góraka, I. Łucia i D. Magiera, Lublin–Siedlce 2008, 13–27.
- Mommsen 1876** – Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Bd. I, Handbuch der Römischen Alterthümer, ed. J. Marquardt, Th. Mommsen, Leipzig 1876.
- Mommsen 1877** – Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Bd. II. 2, Handbuch der Römischen Alterthümer, ed. J. Marquardt, Th. Mommsen, Leipzig 1877.
- Mommsen 1906** – Th. Mommsen, *Perennis*, [w:] *Gesammelte Schriften*, Bd. 1, Berlin 1906, 514–515.
- Mommsen 1907** – Th. Mommsen, *Der Process des Christen Apollonius unter Commodus*, [w:] *Gesammelte Schriften*, Bd. 3, Berlin 1907, 447–454.
- Nicolet 1970** – C. Nicolet, *Prosopographie et histoire sociale: Rome et l'Italie à l'époque républicaine*, „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, 25, 1970, 1209–1228.

- Okoń 2009** – D. Okoń, *Severi et senatores. Polityka personalna cesarzy dynastii Sewerów wobec senatorów w świetle badań prozopograficznych (193–235 r. n.e.)*, Szczecin 2009.
- Oliver 1972** – J. H. Oliver, *Text of the Tabula Banasitana, A. D. 177*, „The American Journal of Philology”, 93, 1972, 336–340.
- Passerini 1939** – A. Passerini, *Le coorti pretorie*, Roma 1939.
- Parker 1935** – H. M. D. Parker, *A history of the Roman World from A.D. 138 to 337*, London 1935.
- Pflaum 1950** – H. G. Pflaum, *Les procurateurs équestres sous le Haut – Empire romain*, Paris 1950.
- Pflaum 1957** – H. G. Pflaum, s.v. *procurator*, RE XXIII, 1, 1957, col. 1240–1279.
- Pflaum 1974** – H. G. Pflaum, *Les progrès des recherches prosopographiques concernant l'époque du Haut-Empire durant le dernier quart de siècle (1945–1970)*, [w:] *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, t. 2, 1, New York 1974, 113–135.
- Platnauer 1918** – M. Platnauer, *The life and reign of the emperor Lucius Septimius Severus*, Oxford 1918.
- Premmerstein 1912** – A. von Premmerstein, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Marcus*, „Klio. Beiträge zur alten Geschichte”, Bd. XII, Leipzig 1912, 139–178.
- Ranieri 1998** – C. de Ranieri, *La gestione politica di età Commodiana e la parabola di Tigidio Perenne*, „Athenaeum”, 86, 1998, 397–417.
- Rankov, Hook 1994** – B. Rankov, R. Hook, *The Praetorian Guard*, London 1994.
- Rohden 1894a** – P. von Rohden, s.v. *Aebutianus*, RE I, 1894, col. 442.
- Rohden 1894b** – P. von Rohden, s.v. *Q. Aemilius Laetus*, RE I, 1894, col. 550.
- Rohden 1896a** – P. von Rohden, s.v. *Annia Lucilla*, RE II, 1896, col. 2315.
- Rohden 1896b** – P. von Rohden, s.v. *L. Antistius Burrus*, RE II, 1896, col. 2548.
- Rohden 1896c** – P. von Rohden, s.v. *L. Aurelius Commodus*, RE II, 1895, col. 2462–2479.
- Rohden 1896d** – P. von Rohden, s.v. *M. Aurelius Papirius Dionysius*, RE II, 1896, col. 2515–2516.
- Rohden 1899** – P. von Rohden, s.v. *M. Bassaeus M. f. Stellatina Rufus*, RE III, 1899, col. 103–104.

- Rostovtseff, Mattingly 1923** – M. Rostovtseff, H. Mattingly, *Commodus-Hercules in Britain*, „The Journal of Roman Studies”, 13, 1923, 91–109.
- Ruciński 2008** – S. Ruciński, *Praefectus urbi. Strażnik porządku publicznego w Rzymie w okresie wczesnego Cesarstwa*, Poznań 2008.
- Sablaylorles 1996** – R. Sablaylorles, *Libertinus Miles. Les Cohortes de Vigiles*, Collection de l'École Française de Rome 224, Roma 1996.
- Sablaylorles 1999** – R. Sablaylorles, *Fastigium equestre. Les grandes préfetures équestres*, [w:] *L' Ordre Equestre. Histoire d'une aristocratie (II siècle av.J.C.–IIIe siècle ap.J.C.)*. Actes du colloque international organize par S. Demougin, H. Devijver et M.–Th. Raepsaet–Charlier (Bruxelles–Leuven, 5–7 octobre 1995), Rome 1999, 351–389.
- Saller 1980** – R. P. Saller, *Promotion and Patronage in Equestrian Careers*, „The Journal of Roman Studies”, 70, 1980, 44–63.
- Salomies 2008** – O. Salomies, *Imię i tożsamość. Onomastyka i prozopografia*, [w:] *Świadectwa epigraficzne. Historia starożytna w świetle inskrypcji*, pod red. J. Bodela, Poznań 2008, 77–99.
- Salway 1994** – B. Salway, *What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700*, „The Journal of Roman Studies”, 84, 1994, 124–145.
- Samonati 1957** – G. Samonati, s.v. *a libellis*, Diz. epigr., IV, 1957, 822–828.
- Sherk 1957** – R. K. Sherk, *Roman imperial troops in Macedonia and Achaea*, „The American Journal of Philology”, 78, 1, 1957, 52–62.
- Sherwin-White 1973** – A. N. Sherwin-White, *The Tabula of Banasa and the Constitutio Antoniniana*, „The Journal of Roman Studies”, 63, 1973, 86–98.
- Smith 1979** – R. E. Smith, *Dux, praepositus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, 36, 1979, 263–278.
- Southern 2007** – P. Southern, *The Roman Army. A Social and Institutional History*, Oxford 2007.
- Stein 1901** – A. Stein, s.v. *Sex. Cornelius Repentinus*, RE IV, 1901, col. 1422.
- Stein 1905** – A. Stein, s.v. *Eklektos*, RE V, 2, 1905, col. 2208.
- Stein 1914** – A. Stein, s.v. *Regillus*, RE I A,1, 1914, col. 472.
- Stein 1920** – A. Stein, s.v. *Saoteros*, RE I A,2, 1920, col. 2307–2308.
- Stein 1927** – A. Stein, s.v. *T. Longaeus Rufus*, RE XIII, 2, 1927, col. 1399.

- Stein 1928** – A. Stein, s.v. *M. Macrin[i]us Vindex*, RE XIV, 1, 1928, col. 166–167.
- Stein 1933** – A. Stein, s.v. *Motilenus*, RE XVI, 1, 1933, col. 386.
- Stein 1936** – A. Stein, s.v. *Tigidius Perennis*, RE VI A,1, 1936, col. 952–956.
- Syme 1939** – R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford 1939.
- Syme 1980** – R. Syme, *Guard Prefects of Trajan and Hadrian*, „The Journal of Roman Studies”, 70, 1980, 64–80.
- Thielscher 1960** – P. Thielscher, s.v. *Vitruvius Secundus*, RE IX A,1, 1961, col. 464.
- Timonen 2000** – A. Timonen, *Cruelty and Death. Roman Historians’ Scenes of Imperial Violence from Commodus to Philippus Arabs*, Turku 2000.
- Tomaschek 1896** – W. Tomaschek, s.v. *Asseria*, RE II, 1896, col. 1746.
- Townend 1961** – G. B. Townend, *The Post of ab epistulis in the Second Century*, „Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte”, 10, 1961, 375–381.
- Treidler 1934** – H. Treidler, s.v. *Thaenae*, RE V A,2, 1934, col. 1700–1702.
- Vigneaux 1896** – P.-E. Vigneaux, *Essai sur l’histoire de la praefectura urbis à Rome*, Paris 1896.
- Watson 1985** – G. R. Watson, *The Roman Soldier*, London 1985 (rep.).
- Weaver 1967** – P. R. C. Weaver, *Social Mobility in the Early Roman Empire: The Evidence of the Imperial Freedmen and Slaves*, „Past and Present”, 37, 1967, 3–20.
- Weber 1936** – W. Weber, *The Antonines*, [w:] *Cambridge Ancient History*, vol. XI: *The Imperial Peace, A.D. 70–192*, Cambridge 1936, 325–391.
- Webster 1998** – G. Webster, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.*, Oklahoma–London 1998.
- Wells 2005** – C. Wells, *Cesarstwo rzymskie*, tłum. pol. T. Duliński, Warszawa [2005].
- Wenger 1953** – L. Wenger, *Die Quellen des römischen Rechts*, Wien 1953.
- Wojciechowski 2005** – P. Wojciechowski, *Czyciele Herkulesa w Rzymie. Studium epigraficzno–antroponomastyczne (I–IV wiek n.e.)*, Toruń 2005.
- Ziółkowski 2005** – A. Ziółkowski, *Historia Rzymu*, Poznań 2005.
- Żyromski 2001** – M. Żyromski, *Praefectus Classis: the Commanders of Roman Imperial Navy during the Principate*, Poznań 2001.

Praetorian Prefects of the Emperor Commodus (Summary)

The article presents the history of ten praetorian prefects (PPO) of the Emperor Commodus. The prosopographical method used by the author of the article is extremely useful in the studies on individuals in the society of *Imperium Romanum*. In this type of research, it is particularly important to note that *praefecti praetorio* as a clerical elite were very well represented in ancient sources, which renders the historical material highly representable for this group. During the twelve years' rule of Commodus, the number of PPOs, representing nearly forty percent of these officials during the reign of the emperors of the Antonine dynasty (96–192), clearly indicates lack of stability and continuous political struggle in the Rome of those days. The presentation of ten PPOs, the highest equestrian officials, sheds light on the political system of the last emperor of the Antonine dynasty.

Karol Kłodziński, doktorant
w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK,
e-mail: cezar871@wp.pl